Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 76 (11874) | 1982 чылдың апрель 1, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

ЧАСКА БЕЛЕТКЕЛ: шынар болгаш темп

КЫЛЫР АЖЫЛ АМ-ДАА ХӨЙ

ТЕХНИКА СЕПТЕЛГЕЗИ

Районнуң совхозтарының септелге мастерскаяларында болгаш Сельхозтехника каттыжыышкынында кедээ ажыл-агый техниказының септелгези уламчылап турар. Техниканы чогуур хуусаазында дүрген болгаш шынарлыг септеп алган тудум, часкы хову ажылдары организастыг, бедик деңнелге эртери билдингир.

Чоокта чаа районнуң техниктиг чөвүлелиниң хуралы болган. Аңаа ажыл-агыйларның часкы хову ажылдарынга белеткелин хынаан комиссия хыналданың түңнелин дыңнадып, совхозтарның механиктериниң болгаш агропомнарының кичээнгейин дүрген этсе чогуур четпестерже угландырган.

Комиссияның удуртукчузу, республикада агрохимлабораторияның начальнигиниң оралакчызы А. Бахарев районда техника септелгезинде чамдык эки көргүзүглерни демдеглээн. Чижээ, 128 тракторнуң 107-зи септеттинген. Ол дээрге трактор парыгының 83 хуузу ажылдаарынга белен болганы ол. Андазыннарның 88 хуузу белен. Ажыл-агыйларда бар 61 сеялкадан ам үжү септээри арткан.

Районнуң совхозтарында бо хүннерде 153 автомашина санаттынып турар. Ам оларның 99-у ажылчын байдалда.

Автомашиналар септээр талазы-биле дүвүренчиг байдал «Барлык» совхозта тургустунган. Ында ам 18 машина шимчевейн турар.

«Шекпээр», «Дөң-Терезин» совхозтарда байдал база багай болуп артпышаан. «Шекпээрде» үш трактор септелге чок турбушаан, дөрт автомашина база шимчевес. Бо совхозка ийи чыл бурунгаар келген, хөрзүн эрозиязынга удур техника колдуунда ажыглаттынмайн туруп берген.

«Дөң-Терезин» совхозтуң тарыыр чери-даа, техниказы-даа эвээш. Ынчалза-даа септеттинген трактор ол совхозта ам-даа чок. Илчирбелиг дөрт тракторнуң моторларын часкаш, даштын тургускулап каан. Оларны септеп эгелээриниң кандыг-даа хемчээп албайн турар. Ооң кадында, кедээ ажыл-агыйның өске машиналарының септелгези база-ла доозулбаан.

ҮРЕЗИН БЕЛЕТКЕЛИ

Районда часкы тарылгага четчир үрезин белеткеп алган чаңгыс-даа совхоз чок. Бар үрезиннерни чедир хораннавааан. Ылаңгыя «Шекпээр» совхозта үрезин хораннаашкыны ам-даа эгелевээн, а бар үрезин боктуг. Агропомнар шаңга безин көзүлбес.

Совхозтарга ам ниитизи-биле 1000 тонна кызыл-тас үрезинин немей сөөртүрү негеттинип турар. Ынчангаш сорулга болза, совхоз бүрүзүнден машиналарны хөйү-биле чорудуп тургаш, ол үрезинни дүрген сөөртүп эккеп алыры.

Ажыл-агый бүрүзү картофель тарып турар. А оларда бар үрезин хереглеттиниип турарының чүгле чартыы хире. Ынчангаш чоокку үеде картофель үрезинин четчир кылдыр тыптынып алыры совхозтар директорларындан, агрономнардан негеттинип турар.

Үрезин хораннаашкынынга ажылдаар улустуң кадыын камгалаары, оларны тускай хептер, камгалал херекселдер-биле хандырары база чугула сорулгаларының бирээзи. Бо талазы-биле чогуур хемчеглерни баш удур ап чорудар ужурлуг.

ЧЕМИШЧИДИЛГЕ

Хову-шөлдерниң хөрзүнүнүң чемишчидилгезин колдуунда районнуң «Сельхозхимия» каттыжыышкыны чорудуп турар. Соолгу медээден алырга, хову-шөлдерже өдек сөөртүлгези 63 хуу күүседиттинген боор турар. А дөрт совхозка 1500 тонна минералдыг чемишчидилге херек, ооң 950 тоннаазы бар. Арткан чемишчидилгени сөөртүрүн уламчылап турар.

Бар чемишчидилгелерни чөп ажыглап турар бис бе? Бо айтырыг аңаа-ла тургустунуп келбээн. Хыналда комиссиязы «Барлык» совхозка чоруп турда, тараа шелүнүн чооргунда бир оңгарда 30 тонна хире калийлиг чемишчидилгени топ каап чыткан.

СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели шөлдерже органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелер үндүр сөөртүрүнүң шалыпчы ийи айын март 15-тен май 15-ке чедир чарлаан. Аңаа дүүштүр ажылдарны совхозтарның кол агрономнары шалыпкын кылып чорудар ужурлуг.

ТАРЫЛГАГА БЕЛЕТКЕЛ

Үстүнде илерээн четпестерни техниктиг чөвүлелге чугаалашкаш, үрезин белеткелин апрель 15-ке чедир бүрүн доозарын даасган. Ол-ла үеге чедир хову турлагларын, чунар-бажыңнарын септелгезин, хову турлагларынга ажылдаар кижилерниң, аъш-чемниң четчелээшкинин доозарын көрген. Хову турлагларының чүгле ужу механизаторларны хүлээп алырынга бо хүнде белен.

Совхозтарда механизатор кадрлар колдуунда четчир деп болур. Бар механизаторларны болгаш техниканы ийи ээлчеглиг ажылдадыр болза, тарылганы районга ийи неделя иштинде доозар арга бар.

Хову турлагларын болгаш шөлдерге ажылдаар машина-техниканы кывар-чаар материалдар-биле үзүк чок хандырарын организастаары эргежок чугула. Ол сорулга совхозтарның боттарында кывар-чаар материалдар шыгжаар черлерни чурумнуг тударындан хамааржыр. Бо хүннерде чаңгыс-даа совхозта ындыг черлер дүрүм ёзугаар дериттинмээн, ооң уламындан хөй бензин, солярка, үс черже токтуп турар. Ажылдап каапкан техниктиг үстерни катап дужаарып кайы-даа совхозта кылбайн турар, а ол дээрге база бир кол курлавыр-дыр.

Бо бүгү четпестерни дүрген эдерин организастаар харысалгалыг кижилерни быжыглаан.

СУГГАРЫЛГА — БЕДИК ДҮЖҮТТҮҢ ҮНДЕЗИНИ

Районнуң суггарылга системазы 130 километр узун дурттуг кылымал бугалардан тургустунган. Аңаа ажылдаар 41 суггатчы звенону четчелээн. Совхозтарда бар, суг чаштырар 18 машинаның 10-ун ажылдаарынга белен кылдыр септээн. Районнуң «Суггат» каттыжыышкынында суг чаштырар 24 машинаның 12-зин белеңниин шугумунда тургускан. Ынчангаш ам ниитизи-биле 20 машинаны септээри негеттинип турар.

Суггарылга системазының бугаларында доңуп калган доштү аштап, оларны ажылдаарынга белеткээри бүгү совхозтардан негеттинип турар. Ынчалза-даа бо ажыл «Шекпээр» совхозта опэа дүвүренчиг болуп артпышаан.

Ниитизи-биле алырга, ажыл-агыйларда бо арткан хонуктарда эде кылыр, четчелээр чүүлдер-ле хөй. Чижээ «Барлык» совхозтуң мастерскаязында эриндер чондурар янзы-бүрү хемчээлдиг кырлыг демирлер чок. Совхозтарда септээш тургускулап каан чамдык кедээ ажыл-агый машиналарының кезектери четпес, азы оларны кошкак-даа быжыглаан болгулаан.

Комиссияның база бир дүвүренчиг медээ кылдыр көрген чүүлү—МТМ-лерде электри шугумунуң дүрүм ёзугаар дериттинмээни, техниканың айыыл чок чорууп сагывайн турары. Токту өжүрер, кыпсыр, өскээр улаар шиттерни дуглаар хааржактар чок, электри шимчедикчилери камгалаттынмаан. Чаңгыс сөс-биле, кылыр ажылдар ам-даа хөй, а үе эвээш арткан.

«1982 чылда часкы хову ажылдарынга белеткелдин болгаш оларны эрттирериниң талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» СЭКП обкомунуң бюрозунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга дүүштүр ажылдаар херек.

Ч. МАНДЫЫНЧЫ.
Барыын-Хемчик район.

Аныяк оол Глеб Томбу Кызылдың кедээ профтехучилищезин кончуг эки дооскаш, «Кара-Хаак» совхозка трактор башкаргандан бээр дөрт чыл ажып турар. Эдилээн техниказынга камныг, ону кончуг эки билир чоруу аныяк механизаторга күш-ажылчы эки көргүзүглерни чедип алырынга идиг болган. Ол эрткен чылдың түңнели-биле эвээш эвес артык кезектерни болгаш кывар-чаар чүүлдерни камнап алган.

Бо хүннерде Г. Томбу чаа марканың МТЗ-82 тракторунда малчыннарже мал чеми сөөртүп, планныг онаалдазын доктаамал 110—120 хуу күүседип турар.

ЧУРУКТА: Г. Томбу.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ХАНДЫРЫЛГАНЫ ЭКИЖИДЕР

«Тээли» совхозтуң Найырал салбырының малчыннары ССРЭ-ниң 60 чыл оюн тэлептиг уткуур дээш чарыштыг калбартпышаан. Ниитиниң малын берге кыштан оңчемеңди ажыраары-биле улуг күженишкинни үндүрүп турар. Салбырның 14 кодан төрүүр хоюнуң барык-ла үш муң хирези бо хүннерге чедир оолдапкан. Төрүттүнген хураганнар бүрүн меңди доругуп турар.

Кыштаг бүрүзүнде мал чеми айдызында четчири-биле бар. Сүт сөөртүлгезин база уздуктелдирбейн келген.

Ийи кезек черде — Шатта болгаш Эдер-Куйда кыштагларда кызыл-булуңнарны дерип тургускан. Чоок кавының малчыннары оларга айда ийи катап чыглып келгеш, зооветбөлгүмнүң кичээлдеринге өөренип, кино, концерт көрүп, лекция, беседа дыңнап турар.

Салбырның мурнакчы хойжузу Адыг-оол Кара-оол ам безин 100 хойга онаашпыр 100 хураганны меңди доруктуруп турар. Өске-даа хойжуларның көргүзүү багай эвес.

Ооң-биле чергелештир малчыннарның хандырылгазында четпес чүүлдер бар. Чижээ, малчыннарга автолавка ховар кээр. Ооң уламындан малчыннарның чиир хлеви безин үстү бээр таварылгалар тургулаан. Эргежок чугула херегледел бараанпарын эккеп садыглаарын малчыннар негеп турар. Ол ышкаш малчын кодааннарда дус тоңуп турар. Чамдык малчыннарның малга бээр дузу шагда-ла төңгүлээн. Ынчангаш совхозтуң директорлары малчыннарның хандырылгазынче кичээнгей салыры эргежок чугула-дыр.

П. СЕДИП-ООЛ.
Бай-Тайга район.

КҮҮСЕТКЕН

«Тиилелге» совхозтуң сүт-бараан комплекизинде 1358 баш мыйыстыг бода мал кыштап турар. Ында ажылдап турарлар малды кыштап хүр ажырар, планда көрдүнген сүт саалдазын күүседир дээш болдунар бүгү чүүлдерни кылып турар. Төрүүр 572 инектиң 379-зу бызаалапкан, 100 башка онаашпыр 85 бызаа алыр план күүсеттинер. Чүге дээрге, малдың кыш ажып турары эки, чем курлавыры чедер.

— Январь, февраль айларның планын күүседипкен бис. Март айның 20-де күүседипкеш, арткан хонуктарда сүттү пландан ажыр дужаап тур бис. Кварталда 170 тонна сүт дужаар планывысты дыка ажыр күүседир арга бар — деп, сүт комплекизиниң начальниги Балай-оол Монгуш чугаалады.

Комплексте ажылдап турарларга таарымчалыг байдалды тургускан. Столоваяда амданныг аъш-чемни белеткеп турар.

Комплекске ортумак школаның өөреникчилери доктаамал дузалап, шефтеп турар. Коллективте мурнакчыларны хөйү-биле адап болур. Саанчылар Кек Ооржак ай планын 128 хуу, Девик Монгуш 122 хуу, Чечек Лакпа 119 хуу күүседип, чарыштың тиилекчилери болган. Бызаа ажаакчылары Чечен Комбаа хонукта бир башка онаашпыр 914 грамм, Чечекмаа Монгуш 772 грамм немелде деңзини ап турар. Кадарчылардан Салчак-оол Түлүш, Сат-оол Монгуш, Александр Монгуш, Доржу Монгуш болгаш Кулак Куулар оларның кызымак күш-ажылың демдеглээр херек.

Он бирги беш чылдың ийиги чылының эрткен ийи айларының түңнели-биле ук комплекс районга эки көргүзүглерни чедип ап, шилчиир Кызыл тукту болгаш акша шаңналын алган.

Э. ТЕЖИТ.
Кызыл район.

СОҢГУЛДАГА БЕЛЕТКЕЛДЕР

Улус депутаттарының чер-чер Советтеринге, районнарның (хоорайларның) улус судтарынга соңгулдалар — чурттуң амыдыралынга чугула болуушкун. Соңгулдалар июнь 20-де болур. Чер болганда агитас-массалыг ажыл калбарган, соңгулда комиссияларының составтарынга кандидаттарны депшидери эгелээн. Ол дугайын СЭТА-ның корреспондентилериниң дыңнадып турары болза:

РИГА. «Инженер Крейлис» дээр теплоходка республиканың Эртемнер академиязының эртемденнери — «Билиг» ниитилелдиң кежигүннери барып чорааннар. Олар далайжыларга улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдалар, социалистиг демократияның, ленинчи национал политиканың тиилелгезиниң дугайын чугаалап бергеннер.

Пароход ажыл-агыйының судноларынче соңгулда мурнунуң литературазын чедирип, беседаларның, лекцияларның бижиттинген лентазын, далайжыларга үнүүг чагааларны чорудуп берип эгелээн. Агитаторлар бөлүү — партия болгаш комсомол ажылдакчылары, лекторлар оларга баар деп турар.

БАРНАУЛ. Край, Даг-Алтай область, хоорайлар, районнар, суурлар, кедээ Советтеринге болгаш улус судтарынга соңгулдалар талазы-биле соңгулда округтарын тургускулаан. Оларны эрткен соңгулдалардан барык 100 округ хөйнү, барык 30 мунну тургускан. Улус депутаттарының хоорайлар Советтеринге соңгулдалар чорудар округтарның саны немешкен. Крайның чурт чуруунда курорт-хоорай Белокуриха тыптып келген. Сибирьниң ол кадыкшылдыга чериниң түс чер Совединге 75 депутаттар соңгуттурар.

КАЗАНЬ. Мотор кылыр бүдүрүлге каттыжыышкынының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының ниити хуралынга Казань хоорай Совединге соңгулдалар талазы-биле соңгулда комиссиязынга демир кезикчизи Р. Н. Зайнинни чаңгыс үн-биле соңгаан. Ол аныяк ажылчын бүдүрүлге черинде дөрткү чылында ажылдап, коллективте ат-сураглыг мурнакчы апарган. Ол участоктуң комсоргунга база соңгуткан.

(СЭТА).

ДЕПШИДИЛГЕ ЭГЕЛЭЭН

Улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдалар талазы-биле районнарның, хоорайларның, суурларның болгаш кедээниң соңгулда комиссияларының составынга төлээлекчилер депшидери дүүн Тыва АССР-ниң девискээринде эгелээн.

Кызылдың үлетпүр бараан-нар садыының коллективиниң хуралы дүүн бедик көдүрлүүшкүннүг эрткен. Аңаа хоорайның соңгулда комиссиязының составынга төлээлекчи депшидерин чугаалашкан. Садыгның товароведи Г. А. Барибина хоорайның соңгулда комиссиязының составынга садыгның план килдизиниң эргелекчизи З. С. Аракчааны депшидерин саналдааш, ол бо бедик бүзүрелди шыдаар дээрзин демдеглээн.

Ол саналды «Детский мир» магазинниң садыгжызы Н. И. Декабрь, «Саян» универмагтың склад эргелекчизи Л. И. Легких олар ааи-биле деткээн. З. С. Аракчааны хоорайның соңгулда комиссиязының составынга депшидер дугайында ниитилерни хурал бир үн-биле хүлээп алган.

* * *

Бии-Хем районнуң коллективтеринде районнуң соңгулда комиссиязының составынга төлээлекчилер депшидилгези чоруп турар.

«Сельхозтехниканың» Туран салбырының коллективи районнуң соңгулда комиссиязының составынга боттарының төлээлекчизи кылдыр мурнакчы чолаачы А. П. Паначевти депшиткен.

Тураның № 2 ортумак школазының башкылар болгаш техниктиг ажылдакчылар коллективиниң хуралы районнуң соңгулда комиссиязының составынга коллективтиң төлээлекчизи кылдыр башкы О. М. Дамчайны бир эп-сеткилдиг депшиткен.

«Саян» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының хуралы районнуң соңгулда комиссиязының составынга коллективтиң төлээлекчизи кылдыр механизатор М. И. Сауленкону депшиткен.

Бистиң корр.

АПРЕЛЬ 17 — КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

ШАЛЫПЧЫ ЁЗУ-БИЛЕ

Чөөн-Хемчик районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 112 чыл оюнга тураскааткан коммунистиг субботник хүнүнде бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын шиитпирлээн. «Кызыл суббота» эрттирериниң штавын ында тургускан, ол хүн кылыр ажылдарны, ооң хемчээлин тодараткан.

Коммунистиг субботник хүнүнде 98 кижи бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааш, 900 рубльдиң ажылын кылып болгаш беш чылдың фондузунче ооң 400-үн шилчидерин коллектив дугуруушкан.

* * *

Кызылдың үлетпүр бараан-нар садыының коллективи коммунистиг субботник хүнүн шалыпчы күш-ажылдың хүнү болдурарын шиитпирлээн. «Кызыл суббота» эрттирериниң штавы тургустунган, коллективтиң ол хүн ажылының хемчээлин тодараткан. Коллективтиң ажылдакчыларының хөй кезии «кызыл суббота» хүнүнде ажылдаар черлеринге ажылдаар, 200 кижи ол хүн хоорай, паок чаагайжыдылгазынга киржир.

Кызылдың үлетпүр бараан-нар садыының коллективи коммунистиг субботник хүнүнде ажылдаап акшазындан 1200 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

Бистиң корр.

КАЛЕНДАРЬЛА — ИЮНЬ

Кызыл хоорайның харылзаа белдириниң хоорайлар аразында телефон станциязының мурнакчы телефонизи Надежда Кабанкованың күш-ажылчы календарында бо чылдың июнь. Бирги класстың телефонизи Красноярск — Москва—Ленинград магистраль харылзаазының шугумун харылап турар. Ооң харылап турары ол шугумунга хамаарыштыр хомудалдар кирбейн келген. Эки ажылдыг телефонист ай, квартал пландарын доктаамал 150 хуу чедир күүседип турар. Социалистиг чарыштың тиилекчизи чыл планын ноябрь 15-те күүседир сорулгалыг.

Бистиң корр.

ССРЭ-БИЛЕ, АКЫ-ДУҢМА ӨСКЕ-ДАА ЧУРТТАР-БИЛЕ БУЗУЛБАС НАЙЫРАЛ ДЭЭШ

БЕРЛИН. (СЭТА). Германн Демократтыг Республиканың болгаш Польша Улус Республиканың партия-күрүне делегацияларының аразынга Берлинге чугаалажыышкыннар болганының дугайында кады кылган дыңнадыгны Берлинде парлап үндүрген. Делегацияларны ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер биле ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский баштаан.

Польшаның иштики херектеринге АКШ-тың болгаш НАТО-нуң холгаарлаашкынын ГДР биле ПУР шиитпирлиг буруу шаап турарын дыңнадыгда онзалап демдеглээн. Кыжанырының болгаш бойкоттаарының ПУР-га, ССРЭ-ге болгаш социалистиг өске-даа чурттарга удур угланган политиказы делегей эргезин дерлии ёзу-биле үрээни, болуп, делегейге айыыл чок чорукка кыжаныышкынны тургузуп, янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң аразында кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылгазы кызыгаарлап турар.

Польшада болуушкуннарны НАТО блок улустар аразында дүшкүүрлүг чорукту улам чидиглендирерингe болгаш боо-чепсектерни эндере бүдүрериниң күштелдирерингe чылдак кылдыр ажыглаан деп, талалар айыткан. Делегей байдалын чидиглендирериниче угланыышкынга социалистиг дем каттыштырылга күрүнелериниң сырый каттыжыышкынын удурланыштыр тургузары эргежок чугула деп олар санаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң Тайбың программазын боттарының бүрүн деткип турарын ГДР биле ПУР бадыткап турарын документиде онзалап демдеглээн. Л. И. Брежневтиң кедүрген Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак чаа саналдарын Э. Хонеккер биле В. Ярузельский бедик-биле үнелеп, ол инициативалар ССРЭ-ниң тайбыңга ынак ленинчи политиказы империализмниң агрессчи белүктериниң чорудуп турары удурланыштыр туржурунуң авантюристиг угланыышкынынга удур тодаргай боттуг шиитпир алыышкын болуп турарының дугайын база дагын херечилээн деп айытканнар.

Барыын Европага чаа америк ракеталарны эккеп сайгара тургузаар дээр НАТО-нуң шиитпирин боттандырары Европага болгаш бүгү делегейге стратегтиг байдалды айыылдыг ёзу-биле өскертиптер ийик деп, чугаалажыышкыннар үезинде айыткан.

ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында Женевада чугаалажыышкыннарның чедиишкинниг болуру ГДР-ниң болгаш ПУР-нуң улустарының чугула эрге-ажыктарынга, бүгү улустарның амыдыралчы эрге-ажыктарынга таарышкан болур ийик деп, талалар медеглээн. Стратегтиг ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаар болгаш кызырар дугайында совет-америк чугаалажыышкыннарны эң чоокку үеде дагын эгелээр дугайында АКШ-ка ССРЭ-ниң кыйгырыын ийи күрүне деткип турар. Массалыг узуткаашкынның чепсээниң, ядролуг болгаш аңаа чепсектиң бүгү хевирлерин деп эгелиин болгаш бир демей айыыл чок байдалдыг турарының принциптеринге үндезилээш кызыгаарлаарының, кызырарының болгаш хоруурунуң дугайында дугуржуушкунну боттандырарынче база ГДР биле ПУР кыйгырган.

Күрүнелерниң социалистиг дем каттыштырылгазының чарылбас быжыг кезээ болур ГДР биле ПУР ССРЭ-биле, акы-дуңмалышкы өске-даа чурттар-биле бузулбас эвилелди моон соңгаар-даа быжыглап, калбартыр. Варшава Керээзиниң болгаш Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң шугуму-биле кады ажылдажылганы оларның чурттарының үре-түңнелдиг хөгжүлдезиниң болгаш тайбыңның хандырар дээш чедиишкинниг демиселиниң кол чүүлү кылдыр көрүп турар деп, дыңнадыгда онзалап демдеглээн.

Айтырыглар, бодалдар, сорулгалар

КҮШТҮ, ДЕМНИ КАДЫП ТУРГАШ...

«Успа-Хөл шынаазы: амгы болгаш келир үези» деп чүүлге хамаарыштыр

Бо чылдың март 6-да үнген «Шында» «Торгалыг» совхозтуң директору Танов Шыырапович Монгуштуң бижээн материалында кедүрген айтырыгларынга хамаарыштыр бодумнуң бодал, саналдарымны маңаа бижикседим. Чүнүң-даа мурнунда ол материалда, шынап-ла, республика хемчээли-биле дарый шиитпирлээрин амыдырал боду негеп келген онза чугула айтырыглар кедүртүнгенин кончуг чүүлдүгзүнүп, деткидим.

Успа-Хөл шынаазы, шынап-ла, бойдус талазы-биле дыка каас-чараш, дириг амытаннар, аң-меңи, янзы-бүрү куштар-биле байлак чер-ле болгай. Шаанда Чалаатының, Торгалыгның улузу, ооң иштинде мээң ада-ием, маңаа, шынааның элбек сигенниг, делгем одар-белчиириинге малын одарладып, харын тарааны-даа тарып чип чорааның кара чажымдан тура билир мен. Торгалыгга, Чаа-Суурга колхозтар турда, ооң соонда «Торгалыг» совхоз болганда-даа Ирбитей-Аксы, Кек-Хаак, Кара-Чыраа дээн ышкаш өл-шыктыг, эки суггаттыг, тереңоът-сигенниг бо черлерге чинге-тарааны, арбайны, кукурузаны тарып, элбек дүжүттү өстүрүп, ажаап ап чораан.

1978 чылдан эгелеп Успа-Хөл шынаазындан мал чеми белеткээриниң чүгле бистиң мурнуу зонаның совхозтары эвес, а харын республиканың өске-даа районнары, совхозтары чорудуп турар. Ооң-биле чергелештир ук чериниң бойдус байлаан чөп ажыглаар, камнап-хумагалаар дугайында кым-даа айтырыг кедүрбейн, сиген шөлдерни, хөлдер кыдыының хырыгыыш үнген черлерин кайы хамаанчок ажыглап турарындан багай өскерлиишкиннер дыка хөй болгулап турары кончуг шын. Ажыл-агыйлар боттарының сиген шөлдерин баш бурунгаар көрдүнген план-төлевилел ёзугаар өй-шаанда таптыг суггарып албайн, часкаар чайын хемнер суу улгадып, шынааже агып кирип келирге-ле мурнун былаажып, бугаларны душкан-на черинден үзе-чаза тыртып ап турарындан суг өске черлерге дески четпейн, хөрзүн курган, үнүш-дүжүткүрү кудулап, сигени эвээжеп турар. Дорт чугаалаарга, мындыг ажыл-агыйжы эвес чоруктуң түңнелинде шынааның шаанда элбек оът-сигенниг чыткан дыка хөй черлери курган эгелээн.

Ол ышкаш шынааның чайгы үеде өл-шыктыг чыдар, хөй хырыгыштыг кезек-кезек хөлчүгештериниң эриктерин аңгы-аңгы черлерден келген кижилер, кедизин бодавайн, чүгле хүнүн бодап, план-на күүседир дээш чүткүл-биле кылып кайы хамаанчок таарытыр кезип каап тар боор-дур. Ооң ужурундан «Ак-Чыраа» совхозтуң девискээринде Алдын-Хөл, Урап-Хөл, Улаан-Хөл, Амданныг-Хөл дээш өске-даа улуг-биче хөлчүгештер чайын курган, кадып каар апарган.

Ооң-биле кады ол хөлдерниң хамык дириг амытаннарының, янзы-бүрү куштарының, өдүрек-кастарының чаын төрүүр, өзүп-көвүдээр, чаглактаныр, чаштыыр черлери шуут ховартап турар. Бо шынаага өстүрери-биле эккеп салган камгалалдыг амытан — ондатра ам кыжын, чайын уламчылаар чер тыппастап бар чыдар-дыр. Ооң кадында, маңаа кээп сиген, хырыгыыш кескен хөй улус ондатраны, черлик хавандан эгелээш, элик хүлбүске чедир төтчеглеп өлүрүп турда, республиканың Аңныыр-тывыыш ажыл-агыйының эргелели, аңчылар болгаш балыкчылар ниитилелиниң баштаар чери кандыг-даа хемчеглер албайн турары гайгамчык. Бойдустуң дириг байлаанга бо хире улуг когарал чедирип турар төтчеглекчилерни тудуп, шыңгыы демиселди чорударын-биле маңаа егерьден тускайлап тургусса чул?

База бир чугула айтырыг. Шынаага мал чеми белеткеп ажылдап турар кижилер от-биле кончуг серемчилел чогундан чыл бүрүде хөй өрттер болуп турар. Ол ышкаш төтчеглекчи «аңчылар» кош-дүүрге-биле куш боолап тургаш, курган хырыгыыш өрттедиптер азы одаан өжүрбейн чоруй баар, ооң уламындан өрт үнер боор-дур. Чижээ, 1979 чылда Ак-Чыраа чоогунда Арта-Халыыр деп черге куштаан улустуң одаандан өрт үнгеш, шынааның сигени дургаар кыпкан. Ол өрт хөрзүнүң адаккы каъдында торфче хөрлээлеп кыпкаш, ам каш чылдарда уламтыр өжүртүнмейн келген болгаш ол девискээрге дыка улуг когарал чедирген. Республиканың Иштики херектер министерствозунуң өртке удур килдизи Успа-Хөл шынаазынга өрт болдурбазының дээштиг хемчеглерин ап чорудар үе ам черле келбээн бе?

Бистиң республиканың ажыл-агыйларынга мал чеминиң бежзазын быжыглаарынга Успа-Хөл шынаазының ужур-дузаазы дыка улуг дээрзи шынап-ла чөп. Ынчаарга ында шөлдерни шын суггарып, чөп ажыглаар, аңаа суггарылга системаларын негелде ёзугаар тудуп кылыр дээр болза, хөй капитал салыышкыны, улуг күш негеттинер дээрзи билдингир. Ынчангаш республиканың Кедээ ажыл-агый, Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерстволары бо айтырыгны хапы өөренип көрүп, кедүрген айтырыгларның хемчеглерин ап чорудар боор деп идегеп турар бис. Ылаңгыя шынаага хөй кудуктарны өрүмнеп казып тургаш, чер иштиниң сугларын суггатка ажыглап болур деп, Т. Монгуштуң бижээни кончуг шын. Ол ажылды кылып болуруңуң кандыг-даа аргалары бар-дыр. Чүгле күзел, кижи, техника күжү, акша-хөреңги херек-тир ийин.

Ооң-биле чергелештир Успа-Хөл шынаазынче доктаамал электри чырыын чедирери черле чугула. Ону ажыглаар адырлар дыка хөй болгай. Бензин чадаарда, Т. Монгуштуң бижээнинде ышкаш, витаминниг чемнер бүдүрер АВМ-нерни-даа тургузуп болур-дур.

Шынааның аргыжар оруктарын чурумчудары, шынап-ла, ойту келген айтырыгларның бирээзи. Оон мал чеми белеткеп ап турар районнар, совхозтар боттарының участоктарынга бөдүүн хевирниң машина, трактор оруктарын канчап кылып, сайлап, чалдап ап болбас боор. Дүжүткүр сигенниг шөлдерни кайы хамаанчок саза бастырар, душкан-на черинден кырладыр оруктар ынчап соксаайла.

Мындыг айтырыг база бар. Өвүр, Мөңгүн-Тайга болгаш Барыын районнарының совхозтары Ак-Чырааага белеткээн сигенин, хырыгыыжын «Торгалыг» совхозту таварты Көк-Сайыр иштиниң оруу-биле сөөртүп ап турар. Ынчалза-жок ол орукту аштап, алгыды кылып көрбээн, кадырберт. Ооң уламындан аар чүъктүг машиналар аңаа бола аңдарлы берген болгулаар. Ол орукту база Самагалдай — Ак-Чыраа аразының оруун эде кылып, экижидер талазы-биле хемчеглерни Тываның автооруктар эргелели ап чорудар үе келген деп бодаар мен.

Мал чеми белеткээринге тускайлаттынган «Ак-Чыраа» совхозту Успа-Хөл шынаазының девискээринде 1978 чылдың январьда тургускан. Ол мал чеми белеткээш, өске совхозтарга садар сорулгалыг. Тускайлаттынган бо ажыл-агыйның мал чеми белеткээр черлерин шагда-ла тодарадып, карта-чуруун-даа тургузуп каан — бисте бар. Ындыг турбуже, өске районнарның совхозтары Кедээ ажыл-агый министерствозунуң айтышкыны-даа, бистиң чөпшээрели вис-даа чокка, боттарының кара туразы-биле бистиң девискээривистен хөй сиген, хырыгыыш белеткеп ап турары кончуг хомудалчыг. «Ак-Чыраа» совхоз чылда-ла 10—18 муң ажыг тонна сиген белеткээр планныг деп чүвениң кым-даа тоон көрбейн турар. Бистиң план күүсетпейн турарывыстың бир чылдагааны база ында-дыр.

Күштү, демни кадып тургаш, Т. Монгуштуң-даа материалында, мында-даа кедүрүнген айтырыгларны шиитпирлеп болурунуң хөй аргалары барынга бүзүрээр мен.

Т. ТЫРТЫЙ-ООЛ,
Өвүр районда «Ак-Чыраа» совхозтуң кол экономизи.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

Идеология фронтузунуң дайынчызы

ХҮЛЭЭЛГЕЗИ, ХАНДЫКШЫЛЫ

Совет кижилериниң идей-политиктиг, күш-ажылчы, мөзү-шынар кижизидилгезиниң чедиишкиниг болуру пропагандистен база хамааржыр. Ооң билиинден, мергежилинден, дыңнакчыларга билигни дамчыдып бээр арга-дуржулгазындан ажыл-ишчилерниң бедик медерелдии, политиктиг культуразы, амыдыралга идепкейлиг туружу, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседир дээш бедик күш-ажылчы кедүрлүүшкүнүнүг ажылдаары хамааржыр. Бо партийжи негелделерни пропагандистерниң хөй нуруузу ак сеткилдиг күүседип, ниити херекке үлүүн киирип чорууурлар. Оларның бирээзинге Барын- Хемчикте «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырында марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир политшколаның пропагандизи, бо салбырның эргелекчизи коммунист Доой Норбу-Самбуевич Саая хамааржыр. Ол беш чылдың дургузунда чугула партийжи даалганы ол күүседип, бичии эвес арга-дуржулганы чедип алган. Чоокта чаа Доой Норбу-Самбуевич-биле ужурашкаш, ооң пропагандист ажыл-херээн таныжып көрдүвүс. Д. Саая дээ'ди эртемниг, теоректиктиг белеткели шыырак, ленинчи партияның иштики болгаш даштыкы политиказын массага билдингири-биле тайылбырлап шыдаар аргалыг.

Дуржулгалыг пропагандистиң кичээлдерге канчаар белеткенип, ону канчаар эрттирип турарын сонуургаан бис.

Хөй чылда ажылдап келгендаа болза кичээл бүрүзүнге хынамчалыг белеткенип турарын, өөренир ужурлуг темага хамаарышкан литератураларны номчуур, кыска демдеглелдерни кылып алыры чаңчыл болу бергенин пропагандист бистерге тайылбырлай-дыр. Кичээлди канчаар эрттирериниң арга-методиказын баш бурунгаар тодарадып алыр, оон башка салдынган сорулга чедип алдынмас. Кичээл эрттиреринге чаңгыс хүн белеткенип алыры берге, үргүлчүле солун, сеткүүлдерни номчуп, телевизорну көрүп, радиону дыңнап, херек болу бергенде чамдык чүүлдерни солундан азы журналдан үзе кезип алыр, блокнотка демдеглеп кылыры чугула. Республиканың, районнуң, совхозтуң амыдыралы, ажыл-ишчи-биле өөренген материалдарны холбаары дыңнакчыларга ажыктыг. Ылаңгыя планныг оналдаларын канчаар күүседип, кандыг сорулгаларны шиитпирлеп турарын диригчижектерни, деңнелгелерни көгүзүп тургаш чугаалаарга, дыңнакчыларга солун болгаш ажыктыг дээрзин биеке чугаалады.

Өөредилге программазында К. Маркстың, Ф. Энгельстиң, В. И. Ленинниң чогаалдарын, партияның документилерин конспектилеп, ушта бижилгелерни пропагандист кылып ап турар. Ол чорук кичээлди утка-шынарлыг бедик деңнелге, солун эрттирериниге дузалап турар.

Политшкола 23 дыңнакчылыг, ооң иштинде он чеди коммунист бар. Пропагандистиң кол сорулгазы болза оларның политиктиг белеткелиниң дугайында доктаамал сагыш салыры болур. Ол хүлээлгезин пропагандист багай эвес күүседип келген. Политшколаның дыңнакчыларының ниити билии, политиктиг белеткели, кылып турар ажылы янзы-бүрү. Ынчангаш дыңнакчыларның тус бүрүзүнге онзагай байдалдарын өөренип көрүп тургаш, оларның-биле ажылды чорудуп турары чедиишкиниң өөрениринге дузалаан. Школаның кичээли неделяның среда хүнүнде эртип турар болду. Ооң хевирлери янзы-бүрү: пропагандистиң тайылбыры, беседалажыры, берген онаалгаларны хынаары, дыңнакчыларга кайы-бир өөренген темазынга хамаарыштыр илеткел кылыры, реферат бижиир азы ол дугайында ажылдап турар черинге беседа кылыры. Оон аңгыда дыңнакчы бүрүзү кичээл санында делегейде, чурт иштинде болуушкуннар дугайында политинформация кылыры ажыктыг болган.

Марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир политшколаның дыңнакчылары сөөлгү үеде политиктиг литератураны номчуурунга, ону конспектилээринге, ушта бижилгелер кылырынга чаңчыга бергенин пропагандист мактаар болду. Ону улам-на экижидер хемчеглерни Доой Норбу-Самбуевич ап турар. Дыңнакчылар боттарының бажыңнарынга политиктиг номнарны, ылаңгыя В. И. Ленинниң чогаалдарын чыып, оларны хөйү-биле номчуурун чедип алыр хемчеглерни боттандырар сорулганы салган. Дыка хөй дыңнакчылар ону күүседип эгелээн. Оларда политиктиг номнар, В. И. Ленинниң чогаалдарындан аңгыда эш Л. И. Брежневтиң «Бичии чер», «Катап тургузуушкун», «Кур чер», «Сактыышкыннар» деп ажылдары бар.

Дуржулгалыг пропагандистерниң үлегери-биле Доой Норбу-Самбуевич сөөлгү үеде хууда чогаадыкчы план ёзугаар ажылдап турар. Ооң чогаадыкчы планында өөредилгени чорударының хевирлерин, ажылдың арга-методтарын, дыңнакчылар-биле тус-тузунда ажылды, болуңун пропагандист мергежилин бедидип, сайзыраңгайжыдарда чүнү кылырын тодаргай айыткан болду. Пропагандист чогаадыкчы план ёзугаар ажылдап турарындан кичээлдери бедик идей-теоретиктиг деңнелге эртип, тайылбырлаан материалдары билдингир, чедингир, дылы чечен болуп турар. Ол ышкаш материалдарны салбырның ажыл-ишчилериниң мурнунда салдынган ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгалары-биле холбап, экономиктиг анализтерни кичээлдерге кылып, ону экижидериниң хемчеглерин, оруктарын айтып турарындан планныг онаалдаларның, социалистиг хүлээлгелериниң чедиишкиниг күүсеттинеринге салдарын чедирген. Сөөлгү чылдарда Бижиктиг-Хая салбыры эки ажылдыгларның одуруунче киирген. Салбыр ниити-биле 1981 чылда төрүүр чүс баш хойга онаапттыр 95 хураганы, бир инектен-не 1814 килограмм сүттү, бир баш хойдан-на 2400 грамм дүктү кыргып алган. Бо көргүзүглер 1980 чылдыындан болгаш планныг онаалдалардан ажыл турар. Оон аңгыда мал чемнери белеткээр даалгаларын салбыр ажыр боттандырган. Школаның дыңнакчыларының аразында эки көргүзүглерни чедип ап турар саанчылар, хойжулар эвээш эвес. СЭКП обкомунуң кежигүнү Сарыглар Сарыг-оол эрткен чылын төрүүр чүс баш хойга онаапттыр 107 хураганы доруктурган, бир баштанна 2,4 килограммы дүктү кыргып алган.

Салбырның малы хүр кыштап турар. Шээр болгаш бода малдың чаш төлү менди алдынган. Сүт саалдазы кудулавайн турар.

Марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир политшколаның дыңнакчылары эки өөреннишкин, хөй-ниити ажылында идепкейлиг киржип, онаарыкан херээн ак сеткилдиг күүседип чорууурлар. Мал чеми белеткээр, сөөртүр звенонуң удуртукчузу Хертек Доржу, саанчылар Светлана Күжүгет, Кысыгбай Кызыл-оол, мал эмчизи Тамара Анай, библиотекарь Тамара Күжүгет, хойжу Александр Күжүгет болгаш өскелер-даа эки өөренип турарлар.

Школаның дыңнакчыларындан тос кижиге коммунистиг күш-ажылдың шалыңчызы деп атты тывыскан, арткаңнары ол атты чедип алыр дээш демисежип турар.

Пропагандист Доой Саая партийжи даалганы ак сеткилдиг күүседип, улуг ажыл-херекти кылып чоруур. Оон ол ажылын бедии-биле үнелеп көргеш, ону эрткен чылын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаан.

— СЭКП-ниң XXVI съездизинге Отчёт илеткелинге эш Л. И. Брежнев пропагандистерниң ажылынга бедик үнелелди берген болгай. Ынчангаш улам эки ажылдаары мээң партийжи хүлээлгем — деп, Д. Н. Саая түңнелинде чугаалады.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: пропагандист Д. Н. Саая.
Ш. КУУЛАРНЫҢ фотозу.

Экономика камналгалыг болур ужурлуг

ӨРТЕК БОЛГАШ ШЫНАР

Продукцияның техниктиг деңнелин болгаш шынарын бедидери — техниктиг дениишилгениң темпизин дүргедедириниң чугула факторy болуп турар. Ынчангаш ажыл-агыйны эргелеп-башкарары бистиң чуртувустуң партия, ажыл-агый органнарының кичээнгейиниң төвүнде турарының чылдагааны ында. Өртек ышкаш экономиктиг быра улус ажыл-агыйының кол сорулгаларын шиитпирлээринге чогум-на ылап ажыктыг кылдыр ажыглаттынган турар ужурлуг.

Күрүне болгаш адырлар аайы-биле стандарттар-биле өртектиң харылзаазы — продукцияның шынарын бедидериниң бир чугула чүүлдериниң бирээзи болуп турар. Продукцияның шынары экижээн тудум, ооң өртээ улуг болурун билир бис.

Моон мурнунда туруп турганынга бодаарга, 1982 чылдың январь 1-ден эгелеп дилиг материалдарының өртээн өскерткен, ол мурнукузундан улгады берген. Продукцияның шынарын экижидеринге бүдүрүлге черлериниң сонуургалын улгаттырар сорулга-биле чаа прейскурант ёзугаар шынарлыг кылдынган продукция дээш немелде өртектер хемчээлдерин доктааткан. Чижээ, калбаа 180 мм болгаш оон-даа өрү I болгаш 2-ги сорттуң дилиг материалдарын саарып тура, бүдүрүлге чери ол продукцияның өртээнге 10 хууну немей ажыглап болур эргелиг. Ынчалза-даа дыка хөй бүдүрүлге черлери ону эки билип албайн, немелде төлевирлерни ап турар. Олар бедик шынарлыг продукцияны бүдүрүп үндүрериниң, ону садып-саарарын шын организастаарының орнунга, шыкары куду продукцияның сорттарын улгаттырыптар, азы херээлекчини «мөлчүптер» таварылгалар бар.

ГОСТ 8486-66 маркалыг дилиг материалдарының техниктиг негелделеринде 1-ги, 2-ги сорттуң продукциязы кандыг болурун тодаргай айтып каан. Ол болза ол кылыгларга ирик черлер чок, хемчээли шын, ооң механиктиг ажылдап кылышкынының арыы, чаражы болгаш өске-даа негелделерниң күрстандартка дүүштүр кылдынганы-дыр. Бистиң чамдык бүдүрүлгелеривисте цехтерниң байдалынга, ылаңгыя республиканың чурт үлетпүр эргелелиниң бүдүрүлгелери болур районнарның үлетпүр комбинаттарының бичии цехтеринге продукцияны үстүнде адааныыс негелделер ёзугаар кылып алыры кончут берге болуп турар.

Чудуктарга оларның диаметри ёзугаар эки сорттаашкын кылдынмайн турары, ыяш дилдирер деригледериниң эргижирей калганы, чамдык ыыштарның шынарының кудузу бирги, ийиги сорттуң дилиг материалдарының барыкла 30—40 хуузунуң ажыглаттынмайн турарынга чоптуг чылдагаан болуп турар. Оон-биле кады чүдүрер, дужурер болгаш сөөртүр ажылдар дилиг материалдарын чаңгыс-чаңгыстап маркировкалаар, сорт болгаш хемчээл аайы-биле ылгаар дээн ышкаш күрстандарттың чугула негелделерин боттандырарын бергедедип турар.

Садып-саарып турар дилиг материалдарының шынары херек кырында кандыгыл, ол ооң өртээнге дүгжүп турар бе? Ону көрүп көрээл.

Чоокта чаа Тываның күрхайгаарал лабораториязының ажылдакчылары 4 бүдүрүлге черинге — Сарыг-Септиң, Чадаананың, Туранның үлетпүр комбинаттарынга, Каа-Хемниң ыяш ажыл-агыйынга хыналда чорутканнар. Олар дилиг материалдары бүдүрүп турарлар. Документ ёзугаар алырга, ол черлерде кандыг-даа багай чүве чок болган. Аар өртектиг дилиг материалдары болур брусту Туранның, Сарыг-Септиң райүлетпүр комбинаттары, Каа-Хемниң ыяш ажыл-агыйы чери чүгле бирги, ийиги сорттуу кылдыр чүдүрүп чорутканнар. А Чадаананың райүлетпүр комбинады бодунуң садып алыкчыларынга муң-не чүгээр сеткил көргүзүп, бо чылдың январь-февраль айларында 40 дөрбелчин метр дилиг материалдарын үшкү сорттуу кылдыр саарган.

Үстүнде адааныыс бүдүрүлге черлери кандыг-даа чылдагаан чокка, шынар дээш паап ёзугаар болгаш хүн бүрүнүң демдеглелин чорутпайн, технология ажылынга кандыг-даа шыңгыы контроль тургуспайн, бир дөрбелчин метр брус дээш боттарынга 10 хире рубльди артыкка киирип алганнар. Брустуң өртумак өртээн немелдези-биле кады санаар болза, ооң өртээ улгады бээр — бир дөрбелчин метр дилиг материалы 100 рубль хире болур. Шак ындыг шынаар херек кырында чедип алдынган бе, ынчаш? Чок болбайн канчаар. Оларны кылырының хемчээли үргүлчү үрелип келген. Ирик черлерлиг-даа, ырган-даа берген материалдар бар. Дилиг материалы бүрүзүн маркировкалаар дугайында манаа чүгаа кылган ажыы эвээш. Чүгле бодуун санаашкыннар ёзугаар алырга безин (он хуу негелдени дүрүм ёзугаар эвес санап турганы-биле кады) херегленикчилер Сарыг-Септиң райүлетпүр комбинадынга 2,5 муң рубльди, Туранныынга, Чадаананыынга — түс-туузунда 2,6 муң рубльди артыкка төлээннер.

Херглекчилерниң талазындан харыысалга чок, материал хүлээп алырда хынап албас чүүлдерни шүгүмчүлээр апаар. Бухгалтер-даа кижи, бүдүрүлге килдизиниң ажылдакчызы-даа шак ындыг төлевир — акша-хөреңгиниң кайы-хамаан чок чарыгдалы-дыр, күрүнениң сагылга-чурумун үреп турар чүүл-дүр деп чүге билбестерил?

Тудуг материалдары чок апарган таварылгада, ылангыя дилиг материалдарын тывары бергедей бергенде, продукцияның ээлериниң кандыг-даа негелдезин хүлээп ап, ону чеже-даа рубль-биле садып алырын бодай бээрлер. Бо таварылгада продукцияның шынары, ону экижидери дээш кым-даа сагыш салбайн баар.

Эки шынарлыг продукция бүдүрүп үндүргени дээш күрүне шаңнап-мактаарының боттут системазын ажылдап кылган. Ынчалза-даа өртек стандарт-биле, шынарның күрүне норма-чижээ-биле кезээде харылзаалыг турар. Ол ийи категорияны чарары дээрге-ле, өртек биле шынарны бот-боттарынга удурланыштыр тургузары-дыр. Ынчангаш стандарттың негелделерин хажыдарга продукцияның өртээнге чурум үрээшкиннери болдунар деп чүвени ажыл-агыйларның удуртукчулары билип алыры күзенчиг.

Өртек биле шынар боттарындан бүрүн хамаарылгалыг турда, чүгле ынчан шын болур дээрзин утпас херек.

Г. ТУТЫНИНА,
Тываның күрхайгаарал лабораториязының стандартизация килдизиниң начальниги.

Бай-Тайгада «Бай-Тал» совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи, коммунист Мылдык Хомушкуевич Далайның коданында кыштаглаашкын эки эртип турар.

Дуржулгалыг малчын эртенен чылын 100 хойдан 104 хураганны, бир хойдан 2,2 кг дүктү кыргып алган. Малчынның ажыл-ижинге аныяк сакманчылар Александра Бадарчы биле Зоя Саң-оол улуг дузаны чедирип, кайызы-даа эвээш эвес хураганнарны доруктуруп турарлар.

ЧУРУКТА: (солагай талалан) сакманчылар З. Саң-оол, А. Бадарчы болгаш улуг кадарчы М. Х. Далай.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

32 ЧЫЛДЫҢ НҮҮРҮНДЕ

С. К. Сарыгларның садыг шугумунга күш-ажыл стажы 32 чыл. Тыва АССР-ниң садының алдарлыг ажылдакчызы бо хүннерде Хорум-Даг суурнуң магазининде садыгжы. Чаңгыс бо магазинге безин ол 20 чыл ажылдаан.

Хоочун садыгжының ажыл-ижи мактадыг, барзан саарылгазының планныг онаалдазын ол доктаамал ажыр боттандырып келген. Бо чылдың эрткен үш айларында социалистиг хүлээлгелерин С. К. Сарыглар чедиишкиниг күүсеткен.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыңчызы садыгжының хөрээн социалистиг чарыштың тиилекчизи хөрек демдектери, Ленинчи юбилейлиг медаль каастап чоруур.

М. ЧАШ-ООЛ.
Чөөн-Хемчик район.

АЖЫЛГА КЫЗЫМАК КИЖИ

— Бичии-ле озалдап калган-дыр силер. Моон эрте кээриңер кай. Чолаачыларның хөй кезии ажылдап чоруй баргылады. Прибытко Абазадан келбээн. Крылов Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезинче чоруй барган. Манаар болган-дыр силер — деп, Хову-Аксы АТБ-зиниң кол инженери В. Н. Казанцев чугаалааш, немеп кагды: —Гаражта кымнар бар чоор. Шынап, Петренко ында турар ужурлуг. Машиназы үрели берген, ону кылып турар. Оон-биле чугаалажып көрүңер. Ажылга кызымак, томаанныг болгаш бичии сеткилдиг кижи.

Гаражка келгеш, Викторга дораан таваржы бердим. Чугаакыры аажок, хүндүлээчели кончуг, шилгедек дурт-сынныг аныяк эр болду. Ол мурнунда геология-шинчилел партиязынга ажылдап турган. Өрүмнээр станоктарга суг чедирип берип, «ЗИЛ-157» маркалыг машинага алды чыл ажылдаан. Ынчап суг чедиргелзинге чаңгыс-даа узуктелиишкин болдурбаан. Кызымак болгаш чүткүлдүг күш-ажылы дээш хүндүлел бижиктер-биле чаңгыс эвес удаа шаңнаткан. 1978-79 чылдарда «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан. Оон соонда «Мергежилиниң тергиини» деп дипломну чедип алган.

— Шериг баар мурнунда-ла бо АТБ-ге ажылдап турган мен. Мээң күш-ажылчы намдарым моон эгелээн — деп, Виктор мээң айтырыымга кыска харыылап кагды.

— Ынчаарга төрээн коллективиңер сакты бергеш, катап ээп келген ышкажыл силер — дидим.

— Колдуунда-ла ындыг — дээш, ол ажылын уламчылай берди.

Ол ам мурнакчы чолаачы, бригадир В. М. Прибытконуң бригадазында ажылдап турар. Аныяк чолаачы ай, квартал планнарын чедиишкиниг боттандырып алыр дээш арга-дуржулгалыг, хоочун эштериниден чыда калбайн шудургу ажылдап, өскелерге үлегерлиг кижи апарган. Ол дээш улуг-даа назылыг, аныяк-даа чолаачылар ону хүндүлээрлер.

Виктор Петренконуң ажылдап турар бригадазы бо чылдың бирги кварталында 1650 муң тонна-километрни ажылдап кылыр планын чедиишкиниг боттандырган.

АТБ-де ооң таныышпас кижизи чок. Шериг баар мурнунда кады ажылдап турганы В. В. Дэка, В. С. Новиков, Г. М. Усманов суглар ол бүдүрүлгениң хоочуннары апаргылаан. В. В. Дэка ам бригадирлеп турар. Ооң бригадазы социалистиг чарышка доктаамал идепкейлиг киржип келген, үргүлчү-ле шаңналдыг черлерни ээлеп турар. Аныяк чолаачы ам «КамАЗ»-та ажылдап турар. Ол кончуг нарын машина. Ону башкарарынга бедик мергежил негеттинер. Улуг арга-дуржулга херек. Ынчангаш шак ындыг байдалдар чолаачы кижиден ажылга харыысалгалыг, негелделиг чорукту чайгаар-ла негеп кээр. Ооң уламындан техниктиг билиин улам бедидип, автомобильдиң чамдык нарын кезектеринге, белдирлеринге хамааржы бээр берге айтырыгларны дуржулгалыг чолаачылардан ол айтырып ап турар.

АТБ-ниң чолаачыларының кол маршруду — Кызыл биле Абакан. Олар Кызылдан хөмүр-даш сөөртүп, Абаканга чедир кобальт концентратын чедирип турарлар. Кайнаар-даа баарда эш-өөрлүг аъттаныр. Ырак болгаш берге оруктарга боттарынга дузалажып, деткижип чорууурлар. Арттар сапай мадажып ап, аар чүъктүг машиналарны мурнунче киирип алырлар. Орук дургаар ындыг. Ол дээрге чолаачы бүрүзүнүң үреп болбас хоойлузу-дур. База бир кол чүве — техниканы ажылдаарынга белен кылдыр үргүлчү ажаап, хайгаараары, чогуур үезинде үзеп-чаары деп, Виктор Петренко санап турар. Ол негелдени аныяк чолаачы күүсетпейн барып көрбээн. Ынчангаш ооң машиназының «каң-кадык» чоруур ужуру ында. «Ажылга кызымак, томаанныг болгаш бичии сеткилдиг чолаачы» деп, кол инженерниң үнелээн состери аныяк кижиниң ажылга, эш-өөрүнге хамаарылгазын долузу-биле илередип турар.

Аныяк өг-бүле ээлери — Любовь болгаш Виктор Петренколар Хову-Аксы суурнуң үндезин чурттакчылары. Олар аңаа төрүттүнген, аңаа өскеннер. Орта өгленгеннер. Найыралдыг өг-бүле беш харлыг оглун өстүрүп, кижизидип турар, аас-кежиктиг чурттап, ажылдап турар. Ш. ДОРЖУ.

Мал ажылы — шалыңчы фронт

ФЕРМАНЫҢ ЭЭЗИ — БРИГАДА

Мордва АССР-ниң «Новотроицкий» совхозунуң малчыннары мыйыстыг бода малдың семиртип азыралынга мал чемнериниң чарыгдалын өстүрбейн, немелде деңзиниң бедиирин чедип алган. Ол дээрге фермага бригада аргазын ажыглап киргениниң түңнели-дир. Чаа ёзу-биле ажылдаарының айтырыы — магадылаттынган түңнел көргүзүгже угланышкын — ажыл-агыйның мал азыраар комплексизиниң күчүзүн шиңгээдириниң шөйлүп туруп бергени-биле холбаштыр тургустунган.

Сактырга ол тудуга бүгү чүүлдерни бодап каан дег болган: механизация-даа четчир, малды ажаарының амгы технологиязы-даа бар, малчыннарга таарымчалыг чурттаганның байдалдары база тургустунган ышкаш. А кажан малды семиртип азыраарының аргазынче кириптерге, күзенчиг түңнелдер эвээш болган.

Ажыл-агыйның экономика албаны республиканың күрүне университединиң эртемденнериниң дузазы-биле бот-орулга-чарыгдалыг комсомолчу-аныяктар бригадазын тургузары сүмелээн. Совхоз-биле керээ чарааш, бригада 1400 баш аныяк малды кажаалары-биле, техниказы, мал чемнери-биле кады хүлээп алган. Бригаданың аныяк коммунист А. Н. Дерунов удурту берген.

— Чүгле үш ажыг ай эрткен, ынчалзажок коллектив чедиишкиниг эгелээн деп чугаалап болур — деп, совхозтуң директору Ф. Ямашкин тайылбырлады. — Немелде деңзи улгаткан. Семиртилгениң бот-чарыгдалы харыкчок, ынчангаш орулга улуг.

Бригадада ажылды бот-башкарылганың принциви-биле организастаан. Кижи бүрүзүнде харыылаар ужурлуг ажылдарын шуут айыткан. Күш-ажылы дээш төлевирни ажылга киржилгезиниң коэффициентиин барымдаалап санаар. Ниити айтырыгларны хуралга азы хөй янзы калбак эргелерни тывыскан чөвүлелге шиитпирлээр. Чижээ, олар ажылга чаа кижилерни хүлээп ап болур, буруулуг болганнарны хемчег ап, харын мырыңай ажылдан үндүрүп болур.

Бот-башкарылганың байдалынга ажыл-херекке сонуургал күштелген, улам дээре ажылдаары, бүдүрүкчүлүг ажылдаары дээш чүткүл илереп турар.

Сагылга-чурум үрээшкиннери шуут болбастаан. Мал чемнерин ёзулуг ээ ёзу-биле камныг чарыгдаар апарган — рацион барымдаалап холуксалар кылдыр бээр. Молдургаларны назы-хар, деңзи аайы-биле тургузар кылдыр секцияларны бригада боду чогаадып тургускан. Күш-ажылдың механизастааныы бедидер херекселдерни ажыглап киирген. Малдар сергек-чаагай, кажааларда — арыг-силиг.

А. Деруновтуң бригадазының дуржулгазын Мордва АССР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозу өөренип көрген. Мыйыстыг бода малды өстүр азыраар болгаш семиртир чөлерде бот-орулга-чарыгдалыг аргаже хөй-хөй коллективтер шилчип эгелээн.

А. ПАПЕТА,
СЭТА-ның корр.
Старое Шайгово.
Мордва АССР.

Улусчу контроль

КИЧЭЭНГЕЙНИ — ПРОФИЛАКТИКТИГ ХЕМЧЕГЛЕРЖЕ

Он бирги беш чылдың бирги чылында район мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының планнарын: эътти — 109,6 хуу, дүктү — 102,3 хуу күүсеткен. Малдың баш санын өстүрериниң планын чүзүн аайы-биле күүсеткен. Ниитиниң малынга бодүүн чемнер белеткээр планын база боттандырган. Ак-Чыраада хыргыыш белеткелин бо хүннерде-даа уламчылавышаан.

Ол чедиишкиннерге хөй мурнакчылар үлүүн киирген. Районда 36 малчын төрүүр чүс баштан онаапттыр 85—121 баш чедир чаш төлдү камгалап алган. Бо чедиишкиннерни 1982 чылда улам быжыглаар, бар арга-курлавырларны ажыглап тургаш улам бедик көргүзүглерни чедип алырын малчыннар хүлээнген.

Районнуң чер-черлеринде улусчу контролёрлар амгы үеде кол кичээнгейни хой оолдаашкынын организастыг эрттирериниче, малды хүрдаагай кыш ажыраарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, чамдык черлерде бергелерге, четпестерни чайладырынче, мал чемниң чарыгдалын шын чорударынче угландырып турар. Совхозтарда электри энергиязының, оттулар чүүлдериниң камналгазын хынаан рейдилерни чоокта чаа база чорудкан.

Ажыл-агыйларда улусчу контрольдуң 4 бөлүктери, 12 постулары актив-биле ажылды элээн идепкейжидип, партия организацияларынга хүн бүрүде боттуг дузаны чедирип келгеннер. «Малчын» совхозта улусчу контрольдуң кол бөлүү (даргазы коммунист А. Кара-оол), «Мөген-Бүрен» совхозта кол бөлүк (даргазы С. Шыдыраа), «Малчын» совхозтуң № 4 хойжу бригадазында Б. Тейниң удурткан, «Мөген-Бүрен» совхозтуң № 2 хойжу бригадазында аныяк коммунист С. Иргит удурткан постуларның контролёрлары кыштаглаашкын үезинде коданнарга контрольду эки тургускан. Ында контролёр бүрүзү рейд хыналдаларга киришкен.

Совхозтар 58 муң ажыг шээр малды, 4500 ажыг мыйыстыг бода малды, 1700 ажыг чылгыны бо кыштаглаашкынче киирген. Бо хүннерде 16 муң ажыг хой төрээн, оларның чаш төлү ончаменди.

Чугула кампания — хой оолдаашкынын контролёрлар хайгааралга алган. Малчыннарның чуртталга бажыңнарын эки септеп, чылыглаттынганы, оттулар ыяжын, көржеңни белеткеп алганы, кажааларда бэйдал, сигенни, концентраттыг чемнерни камналгалыг чарыгдап турары, чаш хураганнарның ажаалдазы, мал аарыгларынга удур хемчеглер ышкаш ажылдарны кодан бүрүзүнге контролёрлар хынап, четпестерни илередип, чогуур хемчеглерни ап келген.

«Малчын» совхозтуң дирекциязы малчын кадрларны шын эвес шилип турары хыналда үезинде илерээн. Ылангыя хой оолдаашкынының үезинде № 1 хойжу бригаданың малчыны Д. Сенгээниң харысалга чогундан ооң коданынга турган 300 ажыг төрүүр хойнуң ажаалдазы, семиртилгези багай болганын тодарадып, өске коданнарже хуваагап. Бо коданы күскү үеде эрте кичээнгейге алган болза, ындыг бергелер турбас ийик.

Ажыл-агыйларда малдың амгы байдалында четпестер бар. Малдың чаш төлү аарыыр, кышкы үеде хойнуң дүгү дүжер чоруктар бар. Бо талазы-биле мал эмчилериниң, мал аарыгларынга удур демисел чорудар станцияның ажылы кошкак. Оон түңнелинде янзы-бүрү аарыглардан 250 хой, 49 өшкү хораан. Сарлык, чылгының хорамчазы база бар. Ол ышкаш хойжу бригадаларда хойнуң ара салыр таварылгалары база илерээн. Чүгле «Малчын» совхозтуң № 1 хойжу бригадазында 90 ажыг хой ара салган. Ынчангаш бригадирлерниң, мал эмчилериниң, кадарчыларның харыысалгазын бедидер талазы-биле айтырыгны улусчу контроль органнары шыңгыы тургузуп, малдың уксаажыдылгазынче кол кичээнгейни салырын мал ажылының специалистеринге сүмелеп турар.

Чамдык коданнарда мал чемниниң курлавырыының хуваалдазын шын тургуспааны хыналдадан тодараан. Ылангыя «Малчын» совхозта К. Мандай, К. Хомушку, Д. Салчак, «Мөген-Бүрен» совхозта Д. Чамды, А. Хертек, Л. Хертек олар кышка багай белеткенип, эвээш сиген кезип, артканын совхоз дирекциязы сөөртүп бергей аан дээр хөөннерге алдып, мал чемин камналга чок чарыгдап турарын контролёр илерткеш, шыңгыы хемчеглерни алган.

Ажыл-агыйларда малчыннарның өрелерин төледир талазы-биле ажылды улусчу контролёрлар күштелдирген. «Мөген-Бүрен» совхозта кол бөлүк бо ажылды элээн дээштиг чорудкаш, өрелиг кижилерден 242 баш хой, өшкүнү, 14 сарлыкты, 7 чылгыны совхозка дедир эгиттирген. А «Малчын» совхозтуң улусчу контролёрлары бо ажылды кошкак чорутканындан өресамчыгдалдар хой, ол дедир эгиттинмейн турар. Ынчангаш бо ажылды күштедирери-биле ону хөй-ниити организацияларының, комиссияларның, совхозтар дирекцияларының киржилгези-биле чорударын планнап турар бис.

Контролёрлар хыналда үезинде өске-даа четпестерни тодараткан. Совхозтарның малчыннарында бажың-балгат чедишпейн турар. Бо хүннерде 158 коданнарга чүгле 62 бажың бар. Тудуп турар бажыңнарның чаа төлевилелдин кажааларының шынары куду. Ынчангаш ыраккы Мөңгүн-Тайганың совхозтарында мал кажааларының, малчыннарның чуртталга бажыңнарының тудуглаарынче кичээнгей салып, боттуг дузаны чедирерин «Тыва кодээ» тудуг трестиниң малчыннар улуг идегел-биле манап турар.

Ол ышкаш малчыннарның амыдырал-чурттталгазының байдалын экижидер, садыг, медицина, культура хандырылгазын организастап турарында четпестер бар. Ылангыя «Малчын» совхозтуң Тоолайлыгда өшкү, хой кадарчылары ышкаш ырак-узак черлерде малчыннарга автомагазин, кижи эмчилери, харын-даа көдээ Советтиң удуртукчулары ховар келгилээр. Олар ай-айы-биле кино, концерт көрбейн турар. Бо бригада төвүнде кызыл-буланы, чунар-бажың, дерги садыының бажыны эргижирээн, аңаа улуг септелге чорудары негеттинип турар.

Кыштаглаашкынның эң берге үези келген. Малдың чаш төлү ковудеп, мал чемнериниң курлавырын эвээжеп, арган-дорган малдар саны немежир. Час дүжүп, ол-шык, хаткогурум-биле холбаштыр малга янзы-бүрү аарыглар тыптып болур. Ынчангаш баш удур профилактиктиг хемчеглерже улусчу контроль органнары кичээнгей салып турар.

Районнуң совхозтарынга кээп турар сигенниң, концентраттыг чемнерниң учёдун тургузуп, шыңгыы контрольдаар апаар. Республиканың көдээ ажыл-агый транспорт эргелели мал чемин бистиң районче чедирерде оруктуң берге байдалынга чылдагааннаар чорук бар. Оон уламындан бо чылдың бирги кварталында 20 тонна концентраттыг чемнерни Өвүрнүң «Кызыл тук», «Коммунизмче орук» совхозтарга дужурген. «Мөген-Бүрен» совхозка чедирер ужурлуг 24 тонна суланы «Малчын» совхозка дужурген болуп турар. Улусчу контроль органнары бо ажылга контрольду көдээ Советтерниң доктаамал комиссиялары, депутат бөлүктери, ажыл-агыйлар удуртукчулары-биле бир демниг чорудар сорулгалыг.

Д. МОНГУШ,
Мөңгүн-Тайга районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

УЛАМ КӨВҮДЕДИР, ШЫНАРЫН ЭКИЖИДЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели 1982 чылда чоннуң херегленл бараанарын бүдүрериниң планының дугайында айтырыгны чугаалашкаш, тускай доктаалды хүлээп алган.

Чоннуң херегленл бараанарын республикага бүдүрери 1981 чылда ооң мурнунда чылдаазындан 4,1 хуу көвүдээнин, оларның чыл планы 102,3 хуу күүсеттингенин, пландан ажыр 1027 муң рубльдиң бараанары бүдүртүнгенин доктаалда демдеглээн. Республиканың чамдык ажыл-агыйы органнары чоннуң херегленл бараанарын бүдүрерин болгаш сайгарарын эрткен чылын экижиткен. Кызылдың дааранылга фабриказы, дүлейлерниң Бүгү-россия ниитилелиниң бүдүрүлгелери, Ыяш ажыл-агый министерствозу, Тываның сүт комбинады, «Тыва кобальт» комбинат бо талазы-биле чыл даалгаларын чедиишкинниг күүсеткен. Сөөлгү чылдарда уругларга бараанар бүдүрериниче кичээнгей күштелген, оларның ассортиментизи калбарган.

Культура-амыдыралга болгаш ажыл-агыйга херегләэр бараанарны бүдүрериниң чыл планы ниити республикада 103,1 хуу күүсеттинген болгаш 1980 чылдыынга деңнээрге, 8,3 хуу өскен, ооң иштинде мебель бүдүрери 9,9 хуу көвүдээн.

Ынчалзажок республикага чоннуң херегленл бараанарын бүдүрерин организастаар ажылда шыңгыы четпестер бар болуп турарындан, чамдык бараанарны бүдүрериниң чыл планнары күүсеттинмээн. Алгы заводунуң хөм идиктер цеги, Кызыл-Мажалыктың эът комбинады, Аъш-чем үлетпүрүнүң эргелели, Үстүү-Енисей балык заводу чамдык чугула бараанарны бодунга бүдүрериниң паннарын күүсетпээн.

Ыяш ажыл-агый министерствозу, Аныыр-тывыш ажыл-агый эргелели, «Тыва даг-дүгү» комбинат үс-шевер болгаш өуй-белек кылыглары бүдүрериниң даалгаларын күүсетпээн. Респотребсоюз, Ыяш ажыл-агый министерствозу, Аныыр-тывыш ажыл-агый эргелели, анчылар болгаш балыкчылар ниитилели, балыккат, чөөгү, тоорук белеткээриниң планнарын күүседирин хандырбаан.

Аъш-чем үлетпүр эргелелиниң 6 хлеб заводтарының иштинден Чадааның, Ак-Довурактың, Бай-Хаактың хлеб заводтары хлеб-булочка кылыглар бүдүрериниң чыл планнарын күүсетпээн. Чурт үлетпүр эргелелиниң бүдүрүлгелери пландa көрдүнген 13 аттыг бараанарның 7-зин кылып үндүрген. «Тыва даг-дүгү» комбинатта культура-амыдырал бараанарын бүдүреринче чогуур кичээнгей салбайн турарындан, оларның планы чүгле 36 хуу күүсеттинген.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели Чоннуң амыдырал хандырылга, Ыяш ажыл-агый, Иштики херектер, Көдээ ажыл-агый, Одаар чүүл министерстволарынга, Респотребсоюзка, Чурт үлетпүр, Аныыр-тывыш, Хлеб продуктулар, Профтехөөредилге эргелелдеринге, карак четпестерниң, дүлейлерниң ниитилелдеринге, дааранылга фабриказынга, алгы заводунга «Тыва тудуг материалдар» каттыжыышкынга, сүт, эът комбинаттарынга, анчылар болгаш балыкчылар ниитилелинге, балык болгаш автосептелге заводтарынга, «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттарга, чурумга мастерскаяларынга чоннуң калбак херегленл бараанарын, аъш-чем бараанарын, культура-амыдырал болгаш ажыл-агый бараанарын, уран-шевер кылыгларны 1982 чылда бүдүрерин көвүдедир талазы-биле даалгаларны түс-түңүнга онаашатыр бадылаан.

Райкүүскомнар, Кызыл хоорkүүском, херегленл бараанарын бүдүрери-биле холбашкан министерстволар, ведомстволар, бүдүрүлгелер болгаш организациялар чоннуң херегленл бараанарын бүдүрерин калбартыр болгаш шынарын экижидер талазы-биле практиктиг хемчеглерни алыр, бүдүрүлге күчүлерин долу ажыглаарынче, дешпилгелиг технологияны шиңгээдиринче, бараанарның чаа хевирлерин тургузарынче кол кичээнгей салыр. Херегленл бараанарын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле бердинген даалгаларны чугаажокка күүседирин дээш удуртукчуларның харысалгазын бедидер, кылып үндүрерин соксаткан найнкиевээжеткен бараанарны бүдүрерин катап тургузар, үлетпүр болгаш аъш-чем бараанарын, үс-тывыш кылыгларын бүдүрерин көвүдедириниң немелде курлавырларын дилеп тывар, оларны чөп ажыглаар. Бүдүрүлгелерниң иштики курлавырларының, хамнан алдынган материалдарның болгаш түс черниң чиг-эдиниң, дузалал ажыл-агыйлардан садып алган көдээ ажыл-агый продуктуларының күсели-биле 1982 чылга көрдүнген даалгалардан ажыр бараанар бүдүрериниң аргаларын планны күүселип турар үеде дилеп тывары доктаалда база тодаргай айтып турар.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ЧЕР КЫРЫНГА ТАЙБЫҢНЫҢ КОЛ ЧӨЛЕНГИИЖИ

Эш Л. И. Брежневтиң Ташкентиге болган байырлыг хуралга чугаазы делегейде улуг сонуургалды болдуруп турар. Массалыг информацияның даштыкы солун-сеткүүлдери ону калбаа-биле тайылбырлап турар. ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездизинге чаа тодаргай совет тайбың инициативаларын болгаш делегейниң ядролут дайынын баш удур болдурбазы дээш, боо-чепсекти эндере бүдүрерин, ооң-биле кады Европага ракета-ядролут боо-чепсекти тургузарын болдурбазы дээш, Азияга болгаш өске-даа бүгү диптерге тайбыңны быжыглаарының, боо-чепсекти дүжүрериниң, тайбың кожа-хелбээ доктааашкынының политиказының чорудары дээш Совет Эвилелиниң демисежиринге чайгылыш чок тура-соруун Л. И. Брежневтиң база катап бадыткааның оларның тайылбыр чүүлдеринде демдеглеп турар.

Моол **Монцамэ** агентилел Л. И. Брежневтиң чугаазынга холбаштыр чүүлүнге тайылбыр кылгаш, Совет Эвилелиниң Азияда болгаш өске-даа бүгү диптерде политиказы дээрге, тайбыңны быжыглаарының болгаш тайбың дайзыннарынга күштүг ойтур шавышкынның кылырының политиказы, кым-на кузээр болдур, оларның шуптузу-биле тайбың кады ажылдажылганы кылырының политиказы, социализм чурттары-биле акы-дуңманың политиказы-дыр дээрзин демдеглээн.

Чехословак радионуң тайылбырлакчызы совет удуртукчунуң Азия чурттарының аразынга бүзүрээшкинни болгаш чаагай кожа-хелбээ доктааашкынны быжыглаар дугайында чаа саналды кылганын онзалап демдеглээн. РКП-ниң чиңгине секретары, РСР-ниң президентизи **Н. Чаушеску** мынча дээн: СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Европага моон соңгаар ортумак ыраккшылдың чаа ракеталарын тургуспас болгаш амгы үеде бар ракеталарны билдингир сан-биле чаңгыс талалыг кызыраргы бөлениниң дугайында медеглелинге бистер байыр чедирип турар бис. Ол базым онза чугула ужур-дузалыг боор турар. Ол чаңгыс талалыг шиитпир, ындыг хемчеглер Совет Эвилелиниң чаагай тура-соруунуң илерээшкини боор турар. Бистер АКШ-тың болгаш НАТО чурттарының талазындан ындыг хевирлиг кандыг-даа хемчеглеринге база байыр чедирер апаар бис.

Президент Л. И. Брежнев Европада ядролут боо-чепсекти кызыгаарлаарының дугайында совет саналдарга чогуур харыыны бээриниче Барыын чүктүң чурттарын кыйгырган деп, американ **ЮПИ** информация агентилели дамчыткан. Совет удуртукчу Ташкентиге чуве чугаалап турган, Барыын чүктүң боо-чепсек талазы-биле артык күштүг болур чорууун болдурбас дээш ооң чурту эргежок чугула чүүлдерни шуптузун кылыр апаарын сагындырган.

Совет Эвилелиниң болгаш ооң социалистиг эвилелчилериниң экономиктиг болгаш камгаланыр күчү-шыдалы, оларның шыдамык, топтуг, быжыг турушту чоруу, оларның чайгылыш чок тайбың кузээн политиказы бүгү улустарга дайын өөскүдүкчүлериниң оруунга кол моондак, чер кырында тайбыңның кол чөленгиижи кылдыр үнелеттиринин турарының дугайында Л. И. Брежневтиң чугаалааның ол агентилел чери онзалап айыткан.

Делегейниң информация агентилелдери Л. И. Брежневтиң чугаазында Азия талазы-биле ССРЭ-ниң политиказының принциптерин калбаа-биле тайылбырлап турар. Ол политика ук диптe дүшкүүрлүг чорукту кошкадырынче, кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылга дээш күрүнелер аразынга идегежир чоруктуң байдалын тургузарынче угланган агентилел черлери демдеглеп турар.

ССРЭ-биле Кыдаттың аразында чөрүлдешкек болгаш башкаланчак чорукту Совет Эвилели чогумчалыг болуушкун деп кажан-даа санавайн турганының дугайын президент Л. И. Брежневтиң медеглээнин американ информация агентилели **АП** дамчыткан. Совет-кыдат харылзааларны экижидер талазы-биле ийи талага таарымчалыг хемчеглер дугайын кандыг-даа баш удур негелделер чокка дугуржурунга ССРЭ-ниң белениң совет удуртукчу илереткен. Ол экономиктиг, эртем, культуралыг болгаш политиктиг-даа харылзааларга хамааржып турар.

Индияның **ИТИ** информация агентилели Совет Эвилелиниң бодунуң Индия-биле харылзааларын улуг ужур-дузалыг деп көрүп турарын онзалап демдеглээн. Бүгү-ле чер кырынга тайбың дээш чалбыыштыг демисельчи, амгы үениң эң-не шылгараңгай политиктиг ажылдакчызы — Л. И. Брежневтиң чугаазын индийлер чүрээниң бүгү-ле ханызындан изиг-биле чүүлдүзүнүп, уткуп-хүлээп алганын индий парламентиниң депутады Р. Хан чугаалаан.

(СЭТА).

ФКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның Коммунистиг партиязының Политбюро кежигүну М. Венсан ФКП ТК-ның пленумунга илеткел кылган болгаш француз коммунистер тайбың дээш, чепсеглениишкинниң дүжүрер болгаш делегейниң кады ажылдажылгазы дээш шиитпирлиг демиселди чорудар планныг деп медеглээн.

Кижи төрелгетенге эң чугула айтырыгларны, ылангыя ядролут боо-чепсектерни эндере бүдүрерин соксадыр дээш демиселге тайбыңга ынак күштерниң улам өскен ролюн ол айыткан. Рейганның администрациязының тавалаштырып турар моондактаашкыннары тура-даа, Женевада совет-американ чугаалажыышкыннар болгаш Мадрид ужуражыышкыны чогумчалыг түңнелдерни бээр ужуралыг. Каттышкан Нацияалар Организациязының Кол Ассамблеязының боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле ам болур ийиги тускай сессиязы бо талазы-биле дешпилгеге чедирери база онза чугула ужур-дузалыг болур. Бо угланыышкынга кандыг-даа инициативаны бистер деткип, тайбыңга ынак бүгү күштер-биле кады ССРЭ-ниң болгаш социалистиг чурттарның база кана-даа каттышпас күрүнелерниң саналдарынга байыр чедирип турар бис деп, М. Венсан чугаалаан.

Боо-чепсектерни дүжүрер дээш Париж кыйгырыының адаанга ат салыышкыннарын чыыр талазы-биле чуртта калбарган кампанияның чедиишкиниг болурунга коммунистер улуг салыышкынын киирип турар. Ол кыйгырыгның адаанга ам безин чартык миллион эр, херээжен француустар ат салган.

Чуртта чоокта чаа болган кантон соңгулдаларының түңнелдерин М. Венсан анализтээн болгаш кажан эрге-чагыргага чөөн үзелдиг күштер кирген байдалда ол соңгулдалар V республиканың төөгүзүнде бир-ле дугаар болганын демдеглээн. Барыын үзелдиг күштер соңгулда кампаниязының үезинде чаазкка, бирги ээлчегде Францияның Коммунистиг партиязынга удур калчаалыг демиселди чорутканын ол чугаалаан.

Соңгукчуларны партияның талазынче немей хандыкшылар талазы-биле ФКП-ниң салдарын күштедириниң сорулгазын илеткелде айыткан. Ону чедип алырда ФКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлериниң амыдыралга боттандырары эргежок чугула деп, М. Венсан медеглээн. Чаактың ажыл-чорудулгазынга бүгү харысалга-биле киржиринге, чурттуң эң чугула айтырыгларын шиитпирлээр херекке идигни бээринге коммунистерниң шиитпирлиин илеткелде бадыткаан.

Францияның Коммунистиг партиязының хүрээлеңинде амгы үеде 710 муң ажыг кежигүннерниң барын М. Венсан демдеглээн болгаш партияның хүрээлеңин улам-на быжыглаарынче, ооң политиктиг болгаш идеологтуг деңнелин бедидеринче кыйгырган.

СЫРЫЙ КАТТЫЖЫЫШКЫННЫҢ ДЕМДЭЭ

ХАНОЙ. (СЭТА-ның тускай корр.). Вьетнамның Коммунистиг партиязының V съездизиниң делегаттары март 29-та ВКП ТК-ның Отчёт илеткелин болгаш республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң перспективаларын чугаалажып көөрүн үргүлчүлээн. Хоорайларның болгаш можуларның партия организацияларының төлээлекчилери чыыштың индириинден чуве чугаалааш, партия Төп Комитединиң иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле ажылын чүүлдүгзүнүп, эрткен орукту ажыл-херекчи ёзу-биле үнелеп, улус ажыл-агыйының ажыктыын улам улгаттырарынче угланган санал-оналдарын киирип турарлар.

Съездиге чуве чугаалаан делегаттар ВКП-ның Совет Эвилели болгаш өске-даа социалистиг чурттар-биле найыралды улам хапыладырынче, Лаос болгаш Кампучия-биле онза харылзааларны быжыглаарынче угланган даштыкы политиктиг угланыышкынын чүүлдүг деп көрүп турарлар.

ХОАБИНЬ. (СЭТА-ның тускай корр.) Хоабиньниң суг-энергетика комплекизи — амгы вьетнам беш чылдың эң улуг тудуу болбушаан. Ону Кара хемде Совет Эвилелиниң техниктиг дузаламчызы-биле тудуп турар.

Март 29-та СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүну, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачёвка баштаткан, Вьетнамның Коммунистиг партиязының V съездизиниң ажылында киржип турар Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының делегациязы тудужулар коллективи өөрүшкүлүг-биле уткуп-хүлээп алган.

Культура бажыңынга вьетнам-совет найырал митингизи болган. Ооң киржикчилери М. С. Горбачёвту чылыы-биле уткааннар. Совет улус улусчу Вьетнам-биле быжыг найырал дээш чүткүп келген болгаш чүткүп-даа турарын ол чугаалаан. Бисти ниити эргежыктыр болгаш эчис сорулгалар каттыштырып, бистиң харылзааларывыс долу деп эргеге болгаш бот-боттарывыстың хүндүлежиринге, марксизм-ленинизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң быжыг үндезининге тургустунган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев ВКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ле Зуанга баштаткан вьетнам делегациязы мынча деп чугаалаан: «Социалистиг дем каттыштырылгазының деп эрелиг кежигүннери боор турар бистиң чурттарывыстың улустарының мурнунга карак четпес делгемнер ажыттынган. Революцияның улуг баштыңчылары бистиң күрүнелеривистиң үндезиннерин салган, оларның хөгжүүрүнге шиитпирлиг идигни берген болгаш Советтиг Россияга Владимир Ильич Ленин болгаш Вьетнамга Хо Ши Мин бистиң оруувусту айтып берген. Бистер ол орук-биле шын чоруп олурар бис деп чоргаары-биле чугаалап болур бис». Бо мерген угаанныг, ханы уткалыг сөстер 1978 чылда, Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында совет-вьетнам керээге ат салдынган тураскаалдыг хүнде чаңгыланып келген.

Бөгүн бистер совет-вьетнам найыралдың күчүлүг кужун боттарывыстың мараавыс-биле көрүп, бистиң партияларывыстың, улустарывыстың болгаш чурттарывыстың сырый кады ажылдажылгазының берип турар үре-түңнелдерин көрүп турар-дыр бис.

Вьетнам бөгүн Мурнуу-Чөөн Азияда социализмниң болгаш тайбыңның идегелдиг баганазы боор турар. Силерниң чуртуңар Лаос болгаш Кампучия-биле кады империалистерниң болгаш гегемонистерниң үүлгедиишкиннери боор тура-даа, Мурнуу-Чөөн Азияны тайбыңның болгаш өжурулгалдыг байдалдың зоназы болдурарын чайгылыш чокка чедип ап турар. Социалистиг Вьетнамның Азияга айыыл чок чорук дээш демиселге киирген улуг үлүү деп оратор уламчылап чугаалаан.

Совет Эвилели болгаш Вьетнам делегей политиказының бүгү-ле үндезин айтырыгларынга чаңгыс аай туруштуг. Бистиң чурттарывыстың даштыкы политиктиг угланыышкыны — тайбыңның болгаш тайбың ёзу-биле кады ажылдажылганың шугуму-дур. Совет профэвилелдериниң XVII съездизинге эш Л. И. Брежневтиң чугаазында боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынче болгаш делегейте чаа дайынның айыылын болдурбазынче угланган чаа саналдар кылдынган. Ол саналдарны Вьетнамның долузу-биле деткип турары, чаагай тура-соруктуг бүгү кижилерниң калбаа-биле чүүлдүзүнүүшкүнү бисти өөртүп турар.

М. С. Горбачёв түңнелинде совет улус моон-даа соңгаар Вьетнамның социализм болгаш тайбың дээш демиселин деткиирин онзалап демдеглээн. Бистиң чурт, бистиң партиявыс вьетнам коммунистер, вьетнам улус-биле кады чоруп келген, кады чорупдаа турар болгаш кады чоруур-даа апаар деп, ол чугаалаан.

Митинг совет болгаш вьетнам улустуң улам быжыгып турар найыралының, СЭКП-биле ВКП-ның чаңгыс эвиниң болгаш сырый каттыжыышкынының чайынналчак көргүзүү болган.

СЭКП-ниң делегациязы гидробелдириниң тудугжуларының коллективинге делегей пролетариадының баштыңчызы В. И. Ленинниң портредин белекке берген.

И. МАСЛЕННИКОВ,
М. МИНЕЕВ.

ФКП-НИҢ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

ТАМПЕРЕ. (СЭТА). Финляндияның Коммунистиг партиязының партия конференциязы бодунуң ажылын мында дооскан. Партияның округтар болгаш өзе организацияларының төлээлекчилери — 1200 ажыг коммунистер конференцияның ажылынга киришкен.

Делегей байдалының, иштики политиктиг байдалдың айтырыгларын болгаш идеологтуг база политиктиг ажылдың эң чугула сорулгаларын конференцияның киржикчилери чугаалажып көрген. ФКП-ниң ам болур онза съездизинге белеткел-биле холбаштыр партияның чаңгыс эвин быжыглаар болгаш ажыл-чорудулгаазын улам-на экижидер талазы-биле сорулгаларже онза кичээнгейни углаандырган.

Совет тайбың инициативаларының улуг ужур-дузазын конференцияның киржикчилери онзалап демдеглээн болгаш тайбың, чавырлыышкын дээш, боо-чепсектерни дүжүрер болгаш Европаның соңгу девискээринге ядролут чепсек чок зонаны тургузар дээш партияның демиселин улам идепкейжидериниң эргежок чугулазын айыткан.

Боо-чепсектерни эндере бүдүреринче болгаш делегейниң дүшкүүрлүг чоруун улам-на чидиглендиреринче угланган АКШ-тың администрациязының агрессчи политиказы тайбыңның херээнге эң-не улуг кыжаныышкын болуп турарын конференцияның киржикчилери демдеглээн.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң кезээ болуп турар Финляндияның Коммунистиг партиязы СЭКП-биле болгаш акы-дуңма өске-даа партиялар-биле харылзааларны марксизм-ленинизмниң болгаш пролетарский интернационализмниң принциптеринге үндезилээш, улам-на калбартыр болгаш ханыладыр ужуралыг деп, конференцияның киржикчилериниң саналдарында айыткан.

Хоорай, суурларывыс аян-шинчизи

БОДАЛЫМ, САНАЛЫМ

Бистиң Төрээн чуртувус төөгүлүг улуг болуушкунче — ССР Эвилелиниң тургустунганының алдарлыг 60 чылынче чоруп олурар. Совет кижилер ленинчи партиязының шиитпирлерин боттандырарынга бүрүн, шиитпирлиин ажыл-херээ-биле бадыткавышаан, делегей ужур-дузалыг бүгү улустуң байырлалының чылында социалистиг Төрээн чуртувустуң күчү-шыдалы улам чечектелип быжыксын дээш патриотчу көдүрлүүшкүнүг ажылдап турар.

Ынчангаш бо кайгамчык юбилейлиг чылда төрээн хоорайым — найысылал Кызылдың чаагайжыдылгазының болгаш каасталга-шимелдезиниң дугайында бодалымны, күзелимни болгаш саналымны «Шынның» арнынга чугаалаксап тур мен.

Сөөлгү чылдарда бистиң Кызылывыс таныттынмас кылдыр чаарттынып, чаагайжып турар: дөрт-беш каът чуртталга бажыңнары болгаш культура-амыдыралдың чаа объектилери, чаа кварталдар, площадьтар болгаш делгем хөөн, асфальтылаан кудумчулар тыттуннуп, өңнүг рекламаларның, национал хевирниң угулза-хээлериниң суурга-тураскаалдарының болгаш фонтаннарның көстүп эгелээни, ол ышкаш найысылалывыстың келир үеде перспективазы кызылчыларның сеткил-сагыжын өөртүп турар.

Ол чаа, чараш чүүлдерни деткиивишаан, хоорайывыстың каасталга-шимелдезинде чамдык четпестерни оюп эртер аргавыс чок-ла болгай. Совет Эвилелиниң өске областьтың, край болгаш республикаларының хоорай, суурларын шимээринге чечек, ногаан үнүштерден аңгыда, Совет эрге-чагырга дээш калыг-дошкун демиселге амы-тынын берген, совет улуска мөңгеде эргим, улуг ачы-хавыялыг революсчуларның, кызыл партизаннарның, хамааты болгаш Ада-чурттуң Улуг дайыннарының маадырларының — Совет Эвилелиниң болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадырларының база «Аадар» орденниң үш чергелериниң эдилекчилериниң ады болгаш чуруктары-биле каастап турарын билир бис. Совет улустуң маадырлары — бистиң оңмас чоргааралывыс болгаш оларның ачы-хавыязы ат-алдары кажан-даа балалып читпес ужурлуг болгаш совет кижилерниң чүректеринге мөңгеде артар.

Революцияның эрес-шудум демиселчилери, кызыл партизаннар, Совет Эвилелиниң болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары бистиң Тыва республикада база-ла ажылдап, чурттап, ындактарны, революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарга кижизидип, оларның дагдыныкчылары болуп, ниитиниң херээнге төлептиг үлүүн киирбишаан турар. Ынчалза-даа оларның аттары, чуруктары найысылалдың каасталга-шимелдезинде эвээш ажыглаттынып турары хомудаачыг-дыр.

Найысылалда В. И. Ленин аттыг шөлдү тудуп эгелээриниң мурнуунда аңаа ниш хеминге бөлүк маадырларның өңнүг, улуг чуруктары хоорайны каастап турду, а кажан ук шөлдү чаартып, калбарты бергенде, ол чуруктар серим-биле кады читкен.

Найысылалда база бир тураскаалдыг чер болза, Тываның тускай догуннаары болгаш Совет эрге-чагырга дээш демиселге маадырлыы-биле мөчээн кызыл партизаннарның хөөрү. Оларга тураскаал болур. Бистиң ол ыдыкчы чевиистe эмге-сенсе чок, ууштук чок үнген ногаан үнүштер бедип өскен база хана дег улуг калбак демирлерде бижимелдер ук тураскаалды шуут дуглай берген. Тураскаалды мынчаар дуглавас дугайын чогаалчы Моңгуш Кенин-Лопсан каш чыл бурунгаар «Шынга» бижээн.

Найысылалдың парк аксында Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларынга — боттарының амы-тынын берген, бистиң чаңгыс чер чурттугларывыска тураскааткан чараш болгаш көрүштүг тураскаал кызылчыларның база бир ынак болгаш хүндүткелдиг чери апарган. Тураскаалдың баарынга дириг чечектерни кызылчылар салып, маадырларны совет кижилер кажан-даа утпазын илередип турары дыка өөрүнчүг.

Ук тураскаалды тудуп эгелеп турда, фронтудан ээп келбээн дайынчыларның фамилиязын, адын болгаш адазының адын маңаа чыскаап бижээн турар деп тургаңын утпаан мен. Ынчалза-даа ол даңзы ам-даа чок, а чон маңаа көөрүн күзеп турар.

Мынчангаш мээң бодалым болгаш саналым мындыг.

Совет Эвилелиниң болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадырларының чуруктарын улгаттыр, өңнүг кылдыр чурааш, хоорайның шөлдеринге болгаш кудумчуларында көскү черлерге делгеп тургусса.

Кызыл партизаннарга кылган тураскаалдың девискээрин чаартып, эде кылгаш, ногаан үнүжүн тааарыштыр чурумчудуп чаагайжыткаш, ында орнукшуттунган маадырларның ат-даңзызын шын кылгаш, оларның фамилиязын, адын болгаш адазының адын бичии мрамор плиталарга сиилип бижээш, ук хөөрнүң мурнуу талазынга чыттыр, азы чөлендир кезек-кезек кылдыр кылза чараш болгу дег.

Тываның тускай догуннаарынга болгаш Совет эрге-чагырганы быжыглаарынга улуг рольдуг болган Сибирьниң партизан армиязының командирлери Александр Диомитович Кравченкоиуң, Петр Ефимович Щетинкиниң болгаш партизан отрядының командири Сергей Кузьмич Кочетовтуң хөрек-дүрзү тураскаалдарын найысылалдың Кызыл партизаннар кудумчузунга болгаш ол эштерниң адын эдилээн кудумчуларга тургускан болза эки.

Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларындан ээп келбээн дайынчыларның фамилиязын, адын болгаш адазының адын база-ла мрамор плиталарга сиилбип бижээш, ук тураскаалды долгандыр бөлүк-бөлүк кылдыр чыскаап тургусса. Ук даңзыны ол дайынчыларның фамилиязын, адын болгаш адазының адын билир кижилер аймаанда бар болгаш узамдыгып уттундурбаанда четчелеп кылыры чугула.

Бир эвес бо чүүлдер боттаны берзе, ССРЭ-ниң 60 чылы оюнга база бир төлептиг белек-тураскаал болуру чугаажок деп бодаар мен. Ону кылырынга акша-мөңгүн негеттиннерин билип ор мен. Ынчалзажок төөгүнүң болгаш культураның бо болгаш өске-даа тураскаалдарын Кызылга тудуп тургузар үези келген болгай.

Үстүнде күзел саналымны хамыктың мурнунда СЭКП-ниң Кызыл хоорай комитеди, улус депутаттарының Кызыл хоорай Совети болгаш Төөгүнүң, культураның тураскаалдарын камгалаар ниитилелдиң Тыва республика организациязы өөренип көргеш, деткиир боор деп идегээр мен. Ол ышкаш мээң бо саналдарымны «Шынның» номчукчулары канчаар көрүп турар дугайында боттарының санал-онзалын солуннуң арыннарынга бижиирин дилеедим.

А. БОРБАК-ООЛ,
халажылгада полковник.

СЪЕЗДИГЕ БЕЛЕТКЕЛ

ВЬЕНТЬЯН. (СЭТА). Лаостуң Улусчу-революстуг партиязының III съездизинге белеткел бүгү чуртта үргүлчүлеп турар. Партияның отчёт-соңгуудалыг конференциялары болгаш хуралдары съездиге белеткел кампаниязының эң чугула үе-чадазы болган.

Партия организацияларының ажыл-чорудулгазының түңнелдерин болгаш беш чыл планының даалгаларын чедиишкиниг күүседир талазы-биле сорулгаларны Чампассак можута болган партия конференциязының делегаттары чугаалажып көрген. Рис өстүрер талазы-биле чурттуң эң тараалаң ол можуазуң ажылчылары сөөлгү чылдарда эки түңнелдерни чедип алган. Көдээ ажыл-агыйның кол культуразы — ристи бүдүрер талазы-биле даалгалар ажыр күүсеттинген, массалар ортузунга культура-чырыдыышкын ажылының деңнели бедээн. Бо талазы-биле чугула рольду социалистиг чарыш ойнаан. Ынчаарга социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда Лаостуң Улусчу-революстуг партиязының кежигүннери чоруп турар.

ЛУРП ТК-ның Чиңгине секретары, ЛУДР-ниң премьер-министри Кейсон Фомвихан конференцияга чуве чугаалаан.

ГКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

АФИНЫ. (СЭТА). Грецияның Коммунистиг партиязының ТК-зының пленуму чуртта политиктиг байдалды чугаалажып көрген болгаш Бүгү-грек социалистиг шимчээшкинниң (ПАСОК) чааза тургустунган сөөлүнде чаа байдалдарда ГКП-ниң тактиказын тодаргайлаан.

Пленумга кол илеткелди ГКП ТК-ның Чиңгине секретары Х. Флоракис кылган. Ортумак ыраккшылдың американ чаа ракеталарын Европага экеп тургузаар дээш НАТО-нуң шиитпири — ядролут чепсектиң талазы-биле артык күштүг болуру́нче чүткээн американ империализмниң ээлчеглиг оралдажыышкыны-дыр деп, ол медеглээн. Аңаа холбаштыр дайынга удур шимчээшкинниң улуг ужур-дузазын ГКП ТК-ның Чиңгине секретары айыткан болгаш ол шимчээшкин «соок дайын» таладакчыларының планнарын боттандырарынга күчүлүг моондак болган турар ийик деп демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң тайбың инициативалары тайбың херээнге дыка чугула салыышкын болуп турарын Х. Флоракис онзалап айыткан.

ИРАН-ИРАК ФРОНТУДА

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ирак-иран фронтунуң төп болгаш мурнуу участоктарында дүшкүүрлүг дайын чорудулгалары үргүлчүлеп турар. Тулчуушкунче чаа-чаа күштерни немей киирген ираннарга ирак шериглер ойтур шавыышкынны бербишаан. Оларга улуг когаралды таварыштырып турарын Иракты шериг командылалының дыңнадыында айыткан. Ол дыңнадыгны ёзугаар алырга, март 26-дан 27-ге чедир тулчуушкуннарның үезинде иран армия 1.550 кижизин өлүрткен. 22 танкыны болгаш өске-даа шериг техниказын узуткаан.

Ирактарның туруштарынче иран шериглерниң шавар халдаашкынының дугайында Иранның чепсектиг күштериниң каттышкан штавының болгаш «Ислам революция камгалакчыларының» корпузунуң төп штавының кады кылган медээзинде айыткан. Шавар халдаашкынның үезинде 4 муң ирак шериглерин тудуп алган.

Сальвадорнуң хунтазы улустуң хостагла дээш демиселин хан-чинге бораарын оралдажып, чурттуң чонун араатаныг ёзу-биле авжылап, узуткап турар. Патриоттарны агаап сүрери, шаажылап, шиидери дээрге, хүн бүрүнүң болуушкуну апарган. Шериг диктатуразы Вашингтоннуң карам чок дузаламчызын ап, аңаа даяныы турар. АКШ бодунуң талазындан Сальвадорнуң каржы-дошкун ёзу-чурумун камгалаары-биле аңаа боо-чепсекти берип, хунтаның муң-муң солдаттарын бодунуң лагерьлеринде өөредип турар.

ЧУРУКТА: шаажылакчыларның боо-чепсек чок кижилерни тудуп алгаш бар чорууру.

СЭТА-ның фотохроникасы.

ЧОГААЛЧЫЛАР— ААЛЧЫЛАР

Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң ажыл-ишчилериниң чалаанын ёзугаар бөлүк чогаалчылар эрткен дыштаныр хүнде Суг-Бажы суурга чеде берген. Аалчылар совхозтуң ажыл-ижи-биле, чоннуң амыдыралы-биле танышкан болгаш мал семиртир шөлге, сүт-бараан фермазынга ажылчыннар-биле чугаалашкаш, Культура бажыңынга ужуражылгага киришкеннер.

Тыва АССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы Кызыл-Эник Кудажы, Тываның ном үндүрер чериниң директору Василий Монгуш, Олег Сувакпит, Чооду Кара-Күске оларның чогаадыкчы ажыл-ижиниң дугайында чугааларын көдээ номчукчулар улуг сонуургал болгаш кичээнгей-биле дыңнаан. Ужуражылга үезинде санал-онал болгаш айтырыглар кончуг хөй болган.

Бистиң корр.

ЫРЛАП-ШООРЛАП, ТАНЦЫЛАП...

Республиканың профессионал-техниктиг өөредилге черлериниң ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан уран чүүл көрүлдезин Кызылдың № 4 профтехучилищезинге чоокта чаа болуп эрткен.

Анаа Балгазынның № 2, Кызылдың № 1 болгаш № 4 училищелери, Чадаананың № 6, Ак-Довурактың № 3 база Улуг-Хем районнуң Ак-Туругга чаа ажыттынган № 7 училищелер идепкейлиг киришкен.

Кызылдың № 4 профессионал-техниктиг училищезиниң бот-тывынгыр артистериниң концерти-биле ук көрүлде эгелээн. Оларда көрүкчүлерниң кичээнгейин хаара туткан номерлер эвээш эвес болган. Чижээ, бөлүк аныяктарның күүсеткен «Күш-ажылчы чалыы назын» деп танцызын, «Чайлагда» деп, композициялыг танцы ансамблин болгаш өске-даа ийтчангыстың номерлерин адап болур.

Чүгле ол эвес, черле ынчаш өске-даа училищелерниң концерт күүселдезинде көрүкчүлерниң сонуургааны, жюриниң эки деп үнелээни номерлер хөй болган. Ак-Довурактың № 3 профтехучилищезинден А. Кыргыс чогаалчы К. Кудажының «Россиям — мээн Тывам» деп шүлүүн, Балгазынның № 2 профтехучилищезинден уругларның ыры ансамбли композитор А. Пахмутованың «Комсомолдан чарылбас мен» деп ырызын, Ак-Туругнуң № 7 профтехучилищезинден С. Ойбаа шүлүкчү Б. Окуджаваның «Малярлар» деп шүлүүн, Кызылдың № 1 профтехучилищезинден М. Бәлет-оолдуң сыгыдын болгаш өске-даа номерлерин көрүкчүлер сонуургап, адыш часкап, катап-катап дилеп турган.

Күүселделерниң утка-шынары, хеп, каасталгазын, массалыг байдалын өөренип көргеш, жюри кежигүннери түңнелди үндүрүп, тиилекчилерни тодараткан. Нийти ыры талазы-биле бирги черни Ак-Туругнуң № 7 профтехучилищези, танцы талазы-биле Ак-Довурактың № 3, ыры ансамбльдеринден Чадаананың № 6, национал хөгжүм херекселдериниң талазы-биле Кызылдың № 4 профессионал-техниктиг училищези алган. Балгазынның № 2 профессионал-техниктиг училищезиниң коллективи кошкак белеткелдиг киришкенин жюри демдеглээн.

К. МОНГУШ.

МОСКВА, БАГИО, МЕРАНО...

Шылгараңгай совет шыдыраачы Анатолий Карповка, ооң шыдыраа талазы-биле делегейге бир дугаар чер дээш тиилелгелеринге тураскааткан онзагай чараш маркалыг чагаа хавын почта эргилдезинче март 30-де үндүрген.

Чагаа хавының кызыл кожаа болгаш лавр бүрүзү-биле хаажылаан чуруунуң ортузунда. А. Карповтуң 1975, 1978, 1981 чылдарда алганы делегей чемпионунуң алдын медальдарын чураан. Марканың чуруу бистиң чемпионнуң бодунуң артык мерген ойнаарын бүзүрелдиг шынзытканы Меранога маргылдаага тергиин тиилелгезиниң дугайын сагындырып турар.

Чагаа хавында «Анатолий Карпов —шыдыраа талазы-биле делегейниң үш дакпыр чемпиону» деп бижээн.

(СЭТА-ның корр.).

ЧАПТАНЧЫГ ШИИ

ТЕАТР

Школа назылыг уругларның эстетиктиг кижизидилгезинге таарыштыр бижип каан тыва дылда шии чогаалдары эвээш.

Чогаалчы Е. Д. Танованың «Илбилиг согун» дээр фантастиктиг шиижигежи сценада көстүп келген.

«Илбилиг согунда» школачы уругларның эки өөреникчилериниң, бот-кичээлге кызымаккай болуруң кол кылдыр шиилип алган. Шииниң кол маадырлары: Чечекмаа (артист Анзат Куулар), Мерген (артист Александр Ондар) бичии школачы уругларның назы-харынга дүүштүр, оларның овур-хевирин шимченгир, иштики сагыш-сеткилди бүзүренчиг кылдыр ойнап көргүскеннер.

Бот-кичээл кылыр хөңнү чок, фантастика номнарын номчуурунга ынак оол Мерген «Илбилиг согуннуң» ачызы-биле болап алган күзелин ёзугаар эрги шагда (феодалдыг Тыва үезинде) улус канчаар чурттап чоруурун көөр дээш, бичии эжи Чечекмаа-биле ийилээ чоруптарлар. Шак ынзыг тоолчургу байдалдыг үеже бичии уругларны чедирип, ол үе биле амгы үени деңнейлеп көөрүн фантазияның күжү-биле байыдып турган, солун болуушкуннарны дамчыштыр көргүскен. «Илбилиг согуннуң» ачызы-биле көрүкчүлер эрги феодалдыг Тываның үезинде чурттаганы база көөр болгаш келир үеде—электроника үезинде кандыг амыдырал болурун база сонуургаар.

Чечекмааның овур-хевирин артист Куулар Анзат ёзулуг школачы бичии уругнуң аажы-чаңын амыдыралчы, бүзүренчиг, уран ойнап көргүскен. Куулар Анзаттың шимчээшкиннери, ооң чугаазының аяны, партнёрун (эжин) дыңнаары, болуушкуннар аразында пауза (үзүктелиишкиннеони) иштики сагыш-сеткилдиң кударалы-биле азы өөрүшкү-биле холбаалыг. Ынчангаш «Илбилиг согунда» Чечекмааның овур-хевирин сагыш-сеткилге чедингир кылдыр ойнаан деп санап болур.

Бодунуң фантазиязынга хандыкшыын, ону амыдыралдыг кылдыр бодап чоруур оюнзак баштак оол Мергенниң овур-хевирин артист Александр Ондар ойнап күүсеткен. А. Ондар Мергенниң овур-хевирин шимченгир, тывызык, чаптанчыг кылдыр ойнаан. Черле ынчаш артистиң иштики сагыш-сеткилин өөрүшкү, сонуургал-биле долган. Сонуургаан чүвезин билип алыксаар күзелин көргүзүп турар. Фантазияга ынак бичии оолдуң күзел-бодалын олчаан бүдер кылдыр, оон башкызының үнү база дузалап турар. Ол дээрге, башкылар бичии уругларның өөредилге, чуртталгазы-биле тудуш, харын-даа оларның фантазия, чогаадыкчы ажылынга безин олар боттары эвес-даа болза, оларның чугаалаан сөзү азы оларның үнү-даа база киржип турар деп чүвени база көргүскен. Ынчангаш бис улуг кижилер ону хоозун меге чүве-дир деп буруу шаап шылавас бис, чүге дээрге бичии улус чүнү-даа күзеп, чүнү-даа бодап чоруурлар болгай. Өөредилге номнары эвес, харын фантастиктиг ужуралдарлыг номнар номчуурунга хандыкшылдыг деп чүвени артист бүзүренчиг онзагай ойнаан. Ынчангаш шииниң болуушкуннарының солун хөгжүлделиг болганы ол.

Феодал дужуметтериниң овур-хевирин артистер Чөлбеней Ооржак болгаш Дадар Намчыл чедиг көргүскеннер. Ынчалза-даа бо сценада хоочун артистерниң ам-даа чедип кылбаан чүвелери бар. Бир-тээ шии фантастиктиг болганда, эрткен үениң кижилери азы келир үениң кижилери бир янзы идик-хеви, арны-бажы, шимчээшкиннери тоолчургу байдалдыг, аразында чугаа-домаа база бир янзы—анаа амыдыралчы эвес, тоолчургу байдалдыг болуру чугаажок. Келир үеге тоннарын (кандаазыны) тоолда ышкаш кылаайнып хып турар кылдыр каастап кылган болза эки. Ыдат садыгжы — (артист Дадар Хертек) база моол тоолдарда азы кыдат тоолдарның киржикчилери ышкаш шак ынчаар кеттинген болза, овур-хевир тургузарынга база-ла немелде бээр ийик. Ол-ла сценадан дөрт кыстарның ырлап, самнап турары база ам-даа чиндиг эвес.

Чырыткы каасталгазын ниитизи-биле шииниң утказынга таарыштыр өң-баазын чүзүннер-биле чырыдып турар. Ол тоолчургу байдалче кирип турары черле солун.

Музыка каасталгазы база авторнуң идеязы-биле дүгжүп турар. Ында ойнап турар музыкалар бичии уругларның амгы үеде дыңнаксаар музыказы болуп турар.

«Илбилиг согунну» орус-тыва дылдарга ойнаар болза, черле чедиишкинниг болур деп хуумда санаар-дыр мен. «Илбилиг согунну» чамдык районнарның совхозтарынга база ойнап көргүскен, көрүкчүлер ук шиини сонуургал-биле көргеннер.

«Илбилиг согун» ансамбль талазы-биле чедиишкинниг тургустунган шии-дир деп чүве маргыжар арга чок. Ында режиссёр, автор, артистер, чурукчу, музыка каасталгазы, идик-хеви — шупту, бирден-бирээ чокка, бедик мергежилге, чогаадыкчы ёзу-биле тургустунган.

К. САГДЫ.

СОЛУН-ДАА, ХӨГЛҮГ-ДАА

Кызылдың кооператив училищезинде Тываның аңгы-аңгы булуңнарындан келген 150 ажыг оолдар, уруглар чаңгыс ог-бүлениң уруглары дег чурттап, өөренип турарлар. Олар анаа садыгжының, хлеб, булочка быжырар мастериниң, поварның тускай мергежилинге өөренип турар. Бистиң башкыларывыс С. Н. Стрелецкая, В. В. Клюева болгаш оон-даа өскелер сургуулдарынга быжыг билигни бээр дээш күжүн харам чокка кызымак ажылдап келгеннер. Олар келир үениң садыгжыларын, поварларын быжыг билиг-биле чепсеглевишаан, садыгжының мергежилиниң бүгү талаларынга чаңчыктырып, өөредип турар.

Училищениң сургуулдары өөредилгезинден аңгыда хостуг үелерин база ажыктыг ажыглап чаңчыккан. Чижээ, училищениң 4-кү бөлүүнүң сургуулдары «Ак-көк отчугаажынга» аныяк шүлүкчү З. А. Намзырайны чалаан. Ол ужуражылга кежээзи сургуулдар-биле кежээниң аалчызын улам чоокшулаштырган.

Училищеде күш-культура башкызы Ю. Т. Рыженковтуң сургуулдарны спорт секцияларынга хаара тудар, спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге маргылдаалар эрттирер талазы-биле арга-дуржулгазы улуг. Бисте спортка хандыкшылдыг уруглар, оолдар эвээш эвес. Ынчангаш спорттуң кайы-бир хевиринге маргылдаа албан болгап турар. ооң киржикчилериниң саны база хөй. Чоокта чаа хаак маргылдаазы эрткен. Аңаа бөлүк бүрүзүнден хаакчылар киришкен, түңнелинде —кубокту ийиги бөлүктүң сургуулдары чаалап алган. Маргылдааның ийиги черин үшкү бөлүктүң спортчулары ээлээн.

Училище ында өөренип турар уругларның ада-иелери-биле быжыг харылзаалыг. Чоокта чаа училищеге ада-иелер-биле ужуражылга болган. Ужуражылганың аалчылары өөредилге чериниң төөгүзү-биле, коллективиниң ажыл-амыдыралы-биле чоок танышкан. Ада-иелерниң аразында бо училищениң доозукчулары база бар, ам мында бо хүннерде оларның уруглары өөренип турар. Сургуулдар ада-иелеринге өөредилгезин сонуургаткан.

Мээң өөренип турар бөлүүмнү Е. И. Даргат удуртуп турар. Елизавета Иргитовнаның удурткан бөлүү өөредилге чылының эгезинден тура эки өөредилгези, быжыг сагылга-чуруму дээш мактадып келген. Бистиң башкывыс 1980 чылда Москвага эрткен Олимпий оюннарын барып көөр аас-кежиктиг болганы таварылга эвес. Аңаа ынчапташ чоргаарланыр бис.

Төрээн училищевиске тускай мергежилди чедип албышаан, хөй-ниитиниң ажылынга кирипкеш, омак-хөглүг чурттап турар бис.

С. КҮЖҮГЕТ, сургуул.

БЕДИЙ ОРАР

Бистиң республиканың эң ыраккы районнарының бирээзи — Мөңгүн-Тайгага эрткен дыштаныр хүннерде районнуң школачыларының аразынга хостуг хүрешке 33 кижи киржикчилиг маргылдаазы болуп эрткен. Бо маргылдааның ниити эрткенин көөрге, оон ыңнары мурнуку дениелден экижээп дээрзин оюнун түңнели көргүскен. Моон мурнунда район чергелиг мындыг улуг маргылдаалар дензи аайынга, ылангыя элээди оолдар аразынга ховар болуп келген.

Бо маргылдаага Мөген-Бүрен 10 чыл школазының башкызы, хөй-ниитичи тренер Александр Чыдымның белеткээн оолдары эки хүрешкен. Ылаңгыя 57 кг дензиге Хураган-оол Саая, 52 кг дензиге Адар-оол Иргит, 38 килограммга Антон Ооржак олар боттарының дензилеринге тиилекчилер болганнар. Ол ышкаш маргылдааның сөөлүнде ийи школаның тулган чемпионун илередири-биле 16 шилиндек мөгелер хүрешкеннер. Борта база-ла Мөген-Бүрен школазының мөгези Саян Салчак тиилелгени чедип алган. Мөген-Бүрен школазынга секцияны бо чылын эгелээни-даа болза, мөгелерниң мергежили бедип орарын болуп эрткен маргылдаа херечилээн.

Э. ХОМУШКУ,
М. ХЕРТЕК.

Суд залындан

ХУУЖУУРЛАРНЫ САПЫК ДААРАКЧЫЗЫ БЫЖЫРГАНДА

Басня бижикчизи Крыловтуң бүдүн чартык чүс чыл мурнунда чечен-биле: пирогтарны сапожник быжыра бээрге, а сапогтарны пирожник шоптулай бээрге, халап болганы ол дээн утканы илергейлээн пиитиге билдингир алыс шыныны херекке албааны Тейковонуң хлеб комбинадының удуртукчуларынга бергеле байдалды таварыштырган.

Дипломнуг ийи инженерни оларның мергежилинге угланыышкыны ыраактап безин дөмейлежир чүвези чок бүдүрүлгениң баштаарын саналдаарга, безин эгенмээннер-даа. Оон башка даг херээниң специализи И. Бобин-даа, лак-будук талазы-биле химик Е. Торговдаа — биргизи директорнуң, олудуп, а ийигизи хлеб комбинадының кол инженериниң эрге-дужаалын ээлээринге кандыг-даа чылдак-биле чепшээрешпес турганнар ийик.

Ынчалза-даа олар чепшээрежипкен. Ынчангаш ол удуртукчулар технологияны сайзыраңгайжыдарының, күш-ажыл болгаш бүдүрүлге чурумун бедидериниң айтырыгларын шиитпирлээриниң орнунга, улам чиик оруук-биле чоруткаапар — планны стандарт чок кылыгларның күсели-биле күүседирин шургуткаш турупканнар. Садыг инспекциязының ажылдакчылары оларның кылдырып турар макароннарын болгаш хлеб-булочка кылыгларын каш катап холаан, торгаал санкцияларынга онаагаан, ынчалза-даа чүү-даа өскерилбээн.

Ынчап баарга ол херекке область прокуратуразы кижи бергенн. Баштайгы истелге үезинде, а ооң соонда суд хуралынга продукцияның шынары дээш кым-даа дорт харылавайн турары илерээн. Херек болза, комбинатка үш ээлчегни чүгле чаңгыс технолог-контролёр харылап эрттирип турарынга четкен турган болгаш харын-даа ону безин ховар эвес өскээр ажыглап турган. Кылыгларның шынарлыын колдуунда-ла... кладовка эргелекчизи үнелеп турган, анаа чогуур таңманы берип каан болган.

Эки байдалдыг көстүрүнче чүткүл Бобинни болгаш Торговту судтаттырыкчының сандайынга олурткан. Багай шынарлыг аъш-чем бараанnарын үргүлчү бүдүрүп үндүрүп келгени дээш оларның ийилдирзин бир-бир чылда хосталгазын казып шенелдеге шииткен. Оон аңгыда курунеге чедирген материалдыг когаразы 1800 рубльди олардан телеткен.

Судтуң тускай доктаалында бүдүрүлгеге кадрларны шилип ап база таарыштыр тургузуп турарында четпестерни айыткан. Областың аъш-чем үлетпүрүнүң эргелели ол шугумчүлелден түңнелди кылган. Тейковоже дуржулгалыг специалистерни чоруткан. Комбинаттың чамдык цехтеринде эргижирээн дерилгелерни солаан. Бүдүрүлгениң бүгү чадаларынга шынар дээш контрольду тургускан. Ооң түңнели — чаа чылда комбинатка чаңгыс-даа хомудал кирбээн.

А. ФРАНКОВСКИЙ,
СЭТА-ның корр.

Кырган кижи аарый берген.
Эмчи келгеш, айтырып-тыр:
— Кырган-авай, чөдүрген бе?
— Ээ, оглум, ынча диве.
Футбол көрүп ордум, төлүм,
«Буревестник» уттурду-ла.
Ол дээш аараш пат-ла ор мен.
Оода-ла хайымназа.

* * *

Пиво саткан черге турдум.
Бирээни ишкеш, чыдыпкан мен.
Эзирээн деп бодаваңар,
Эмин эрттир могаамым ол.

* * *

Чемнеңир дээш кижи келген.
Семис, шырак, семдер баштыг
Повар кыс эжинден кээп,
Божуу дүрген дилег кылган:
«Колбасаны сен кезипвидем,
Холум арыг, ам чаа чугдум».

* * *

Эжишкилер чарыш түңнээш,
Элээн хөйнү апкан иргин.
Даартазында баштар «бузук»,
Таакпы чыды — оо-хорап.
— Болзун, эштер, ам-на сокеаал,
Моон түңнел үндүрер—деп,
Бирээзи кээп саналдаарга,
Бир шил-биле түңнээр дишкен.

Юрий ЦЕЙТЛИН.

ӨӨРҮМГЕ БҮЗҮРЕВЕЙН ◆ *Рассказ* ◆

Солун-сеткүүл шоолуг номчувас, радиону кулак даштыбиле эрттирер, телевизорга чүгле футбол көөр кижи мен. Чамдыкта ажылдаар черимге, чапсар аразында, өөрүм солуңдан номчаап кандыг-бир болуушкунну чугаалажы бээр. Делегейде чүү болуп турарын колдуунда олардан дыңнап алыр мен.

Чамдыкта өөрүм кандыг-бир чүүлдү номчаан-номчуваанымны, дыңнаап-дыңнаваанымны менден дорт айтыра бээрлер. Баштайгы үеде харын девидээр турган мен. Шуут номчуваан мен дээрге, эпчогу кончуг. Арным кызып, арай боорда миннип турган болза, сөөлзүреди аас-соске туттурбас апарган мен.

— Чай чок болган...
— Солунну өске оолдар почта хааржаандан ушта тырта берген...
— Телевизор үрелген...
— Радио тунук болду...

Эрткен чылын чүве. Даарта—апрель 1. «Баштактаныр» хүн. Кымны-ла шынзыдыр мегелептер чоор деп бодаңып тур мен. Бир эжим турган:

— Даарта ажылга бир шак эрте келирин утпа — деп, менээ чугаалады.

«Хөй, тала, бодуң-на эрте кээп көр, апрель 1 деп чүвени билир мен» деп бодаңып кагдым.

— Шакты бурунгаар чылдырарын утпаңар, эштер — деп, местком даргазы чагыды.

«Бодуң чылдырып ал, кызым, мээң шагым ажырбас, чогуур үезинде боду чыла бээр. Хонуктуң 24 шагын кайын чазар».

Улустуң мени мегелептер дээш кызып турарын көргеш, бүдүү каткым-даа кээр. Ынчалза-даа ыттавайн, маргышпайн тур мен. Мени бузуредип алган деп бодаайлар аан. Шаанда школачы турган апрель 1-де сельпонуң хлеб быжырыкчызы угбайны мегелепкенивис сагышка кирер. Ийи холун хөөткеп далганче супкан, аажок чай чок кижиге келгеш:

— Силерни сельпо даргазы херелеп тур, угбай— дишкен бис.

— Канчаары ол чүве ирги, хилипчектиниң, бо чай чокта— дээш, ол холдарын чуггаш кылаштапнан. А бистер, куштар дег, чүк быдарады арлы берген бис. Ол угбай аажок хорадаан дижир чүве. А мен ону билир-даа мен, мегелетпес-даа мен.

Апрель 1-де 9 шак четкелекте ажылдап чедип келдим. Хамык улус шагда-ла келген. Менден безин озалдап кээр эштер бо удаада мурнапкан болдулар. Бир эш:

— Эрттир удудуң бе? — диди.
— Чок, ойүнде турдум.
— Ам чоп озалдадың?
— Озалдавадым. Бо! — дээш, шагым көргүстүм. 9 шакка 15 минута четпес. Эжим шагын көргүстү. Ында 10 шакка 15 минута четпес.

— Мени мегелээр дээш шагыңны бурунгаар долгап ап чыттың бе? — деп, кочулап айтырдым.

— Орта кижи сен бе? Бодуң шупту улус бир шак эрте ажылче үнүп турар чүве-дир ийин.

Ол аразында даргам база костүп келди. База-ла мени чүге озалдаан сен деп айтырды. Местком удуртукчузу база кырымда келди. Оларга шагым көргүстүм. Олар база көргүстү. Шуптузунуң бир шак мурнап турар. Мээң чүнү-даа билбээнимни даргам эскерип кааш, холумдан четкеш, кызыл-булуңда көктеп каан солуннарга эккелген. Ында апрель 1-ден эгелеп шак чылдырар дугайында каш-даа черде бижээнин улуг алдепсиниишкин-биле номчудум.

— Солун номчуур, радио дыңнаар, телевизор көөр чоор эш—деп, даргам сагындырыг кылды. Ону номчуп, дыңнап, көрүп турар кижи мен дээрге, мөге апаар, сонуургавас кижи мен дээрге, эпчок, мянчыг. Кезек када дериде берген турган мен...

Д. ЧЫДЫМ.

— Чоону берди, чүзү болду, бо шак мени чоп эрте оттурары ол? «Баштак» хүнүнде моон мени база «мегелеп» турары ол бе?

— Кайгамчык чүве, ачазы, Дугур-Мыйыс мынча хураган ийистепкен-дир, көрдүң бе!
— Таан чүү деп чоор, баштактанмайн көр-даан, авазы!

— Чоону берген кижи боор сен, малмаганыңны ыт-куш ат кылды, шагда үнген-не болгай, ол оюнуң соксат!
— Ажырбас оң, кадай. Оюн-баштак хүнүнде ыт-куш база чүвениң ужурун билири чадавас.

—Мынча дег улуг балык тудуп эккелдим, канчаар сен, кадай?
— Оо, хөөкүйүм, мени кажарлаптар деп бодава-даа! Бөгүн сен балык эккээр болзуңза, чиггеле чиир мен.

Г. МАКАРОВТУҢ баштак чуруктары.

Теле Видение

АПРЕЛЬ 1-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Горнистер, кыйгыга харыылаңар!». 9.35 — «Чолдуг кижи». Уран-чечен фильм. 10.55—РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Горностаева Ф. Шопенниң чогаалдарын күүседир. (Фортепиано). 11.25 — Телемедээлер. 11.30— 14.15— Чапсар. 14.15— «Өңнүктер экраны». Социалистиг чурттарның документалдыг фильмнериниң программазы: «Болгар суур» (БУР). «Улуг Фатрда час» (ЧССР). «Оңу пар фабриказы деп адаар». (ГДР). 15.15— Аныяктарга музыка программазы. Беседаны музыковед Ж. Дозорцева кылыр. 17.15— Уруглар номунуң Бүгү делегей хүнүнге уткуштур «Помчугаш быжыны» деп документалдыг телефильм. 17.30 — «Шыдыраа школазы». Разрядчылар клазы. 18.00 — «Миллионнарның ленинчи университеди». «Капиталгалыг экономика». Телекөрүкчүлер айтырыгларынга харыылар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 —Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 —Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 —«Делегей байдалының допчулалы». 19.15—Телемедээлер. 19.25 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.30 — «Томуйлаашкын». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 —22.50 —«Аныяктар адрестери». Оон соонда —Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.30—«Курган чер ортулуктары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.50 — Зоология. 7-ги класс. Көдээ ажыл-агыйның дииниг амытыннары. 13.15 — Социалистиг улус ажыл-агыйы. 14.00 —«Буруу чок өлүрүкчүлер». Уран-чечен фильм. 15.20 —Телемедээлер. 15.30 — 18.00 —Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 —«Красноярск телевидениезиниң неделязы». ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болурунга уткуштур. 18.50 — «Зарянованың херек кырында болган чүүлдери». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

19.00 —«Документалдыг экран». 20.15—«Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.30—«Пионерская правда» солунуң шаңналы дээш самбо хүрешке Бүгү-эвилел маргылдаазы. «Дружба» дээр универсал спорт залындан дамчыдылга. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35—22.40 — «Анаа-ла ай». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү серия.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, республикага бөгүн шокар булуттаар, чамдык черлерге хар чаар. Барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 1—6, чамдык районнарга 11—16 градус соор, хүндүс 3—7 градус чылыыр, чамдык черлерге 0—5 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар, дүне кезек хар чаар, хүндүс чагбас. Агаарның температуразы дүне 1—4, хүндүс 5—7 градус чылыыр.

КИНО

АПРЕЛЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ыпакшыыр үе келген» (2 сериялыг) 9.30, 12.20, 17.20, 20.10, «Чоокку Чөөн чүк: човаланың, дувурээшкин, идегел» 15.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Аазжыгаш» 9.30, 15.00, «Атлантиданың баштыңнары» 11.00, 12.50, 16.30, 18.20, «Улуг Самоед» (2 сериялыг) 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Абба» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Абадаттырып адаңганнар» (2 сериялыг) 15.00, 17.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Сан Бабилиниң шолу, 20 шак» 18.20, 20.30 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжэ амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 879.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00313.